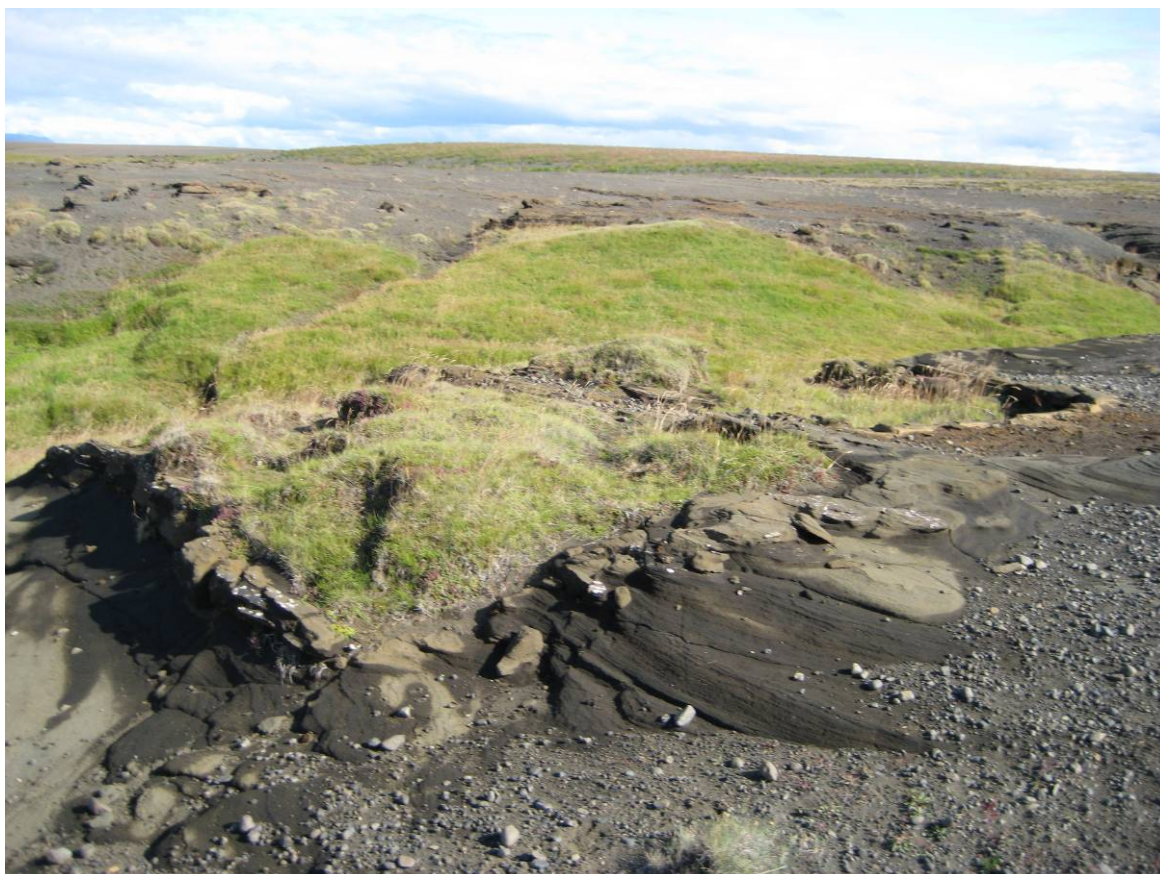

Í SAMBÚÐ MEÐ ÓVÆRUM GRANNA:

FORKÖNNUN Á ÁSTANDI, ALDRI OG EÐLI EYÐIBYGGÐAR Í NÁGRENNI HEKLU

HÖFUNDAR:

ELÍN ÓSK HREIÐARSDÓTTIR

GUÐRÚN ALDA GÍSLADÓTTIR

KRISTBORG ÞÓRSDÓTTIR

ORRI VÉSTEINSSON

OSCAR ALDRED

RAGNHEIÐUR GLÓ GYLFADÓTTIR

REYKJAVÍK 2012
FS482-11011

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

Kornbrekkur

Komstu að Kornbrekkum

*Kom eg þar aptur,
sá þar sandmel,
og svartar rústir.
Úti bauð gestum
auðn og kuldi,
en sögur um sorg
söng við inni.*

Komstu þá að garði

*Kom eg og starði:
allt var auðn
og enginn heima.
sá eg austr á sand:
sorgarskari
dapur var á ferð
með dökkri kistu.*

*Matthías Jochumsson. Erindi 3-4 í kvæði hans um
eyðingu byggðar í Rangárvalla- og Landssveit, seint á 19. öld.*

©2012

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS
BÁRUGÖTU 3
101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033
FAX: 551 1047
NETFANG: fsi@instarch.is
www.instarch.is

*Ljósmynd á forsiðu er af útihúsi frá Grákollustöðum (RA-300:080)
sem tilheyrðu áður Gunnarsholti en eru nú í landi Helluvaðs.*

EFNISYFIRLIT

1. Inngangur	5
2. Gossaga Heklu	9
Gosannálar	11
Uppblástur	13
3. Saga rannsókna	19
Fyrri rannsóknir á byggðaeýðingu	19
Fyrri rannsóknir á eyðibýggð við Heklu	21
4. Gripir af rannsóknarsvæðinu	23
Niðurstöður gripagreiningar frá Rangárvöllum	25
5. Greining á vettvangsgögnum	31
6. Kortlagning í landupplýsingakerfi (GIS)	39
7. Rannsóknaráætlun	47
8. Helstu niðurstöður og næstu skref	50
9. Heimildir	55

VIÐAUKI: Gagnagrunnur verkefnisins sem töfluskrá

1. Inngangur

Ætla má að fáar sveitir á Íslandi hafi, í tímans rás, átt eins mikið undir náttúruöflunum eins og sveitirnar við Hekfurætur. Návígið við Heklu hefur í gegnum aldirnar mótað byggðina á þessum slóðum og sett henni skorður. Heklugos hafa oft valdið verulegu tjóni á gróðurlendi og byggð á svæðinu og uppblástur, sem beint og óbeint má rekja til eldvirkinnar, hefur gerbreytt ásýnd landsins og búskaparskilyrðum.

Eyðing byggðar hefur verið leiðarspurning í íslenskri byggðasögu og fornleifafræði og lengi hefur verið tekist á um að hversu miklu leyti megi rekja byggðaeýðingu til umhverfisorsaka eins og uppblásturs og eldgosa, og að hversu miklu leyti til samfélagslegra þátta á borð við hagsveiflur. Ríkjandi viðhorf er að enginn ein orsök hafi ráðið úrslitum en mikið vantar enn upp á að góður skilningur hafi fengist á þessu máli. Þjórsárdalur hefur verið lykilsvæði í þessum rannsóknum en nánast engar rannsóknir hafa verið gerðar á eyðibbyggðum við Hekfurætur sem þó eru mun umfangsmeiri og útsettari fyrir beinum áhrifum eldgosa vegna meiri nálægðar við fjallið. Hvergi liggur jafnbeint við að meta áhrif eldvirkni á byggðaeýðingu.

Aðdragandi rannsókna

Árið 2005 undirrituðu Fornleifastofnun Íslands ses og Rangárþing ytra samning um aðalskráningu fornleifa í sveitarfélaginu og er verkið þegar langt á veg komið. Skráningu í gamla Rangárvallahreppi lauk árið 2009 en aðrir hreppar í nágrenni Heklu eru ekki enn fullskráðir.

Fljótlega eftir að skráning hófst árið 2006 varð ljóst hversu sérstæðar fornleifar er að finna í sveitarfélaginu og hversu mikil áhrif Hekla hefur haft á byggðarþróunina þar. Fjöldi skráðra eyðibýla í hreppnum er meiri en víðast annars staðar á landinu og er ljóst að þar eru gríðarmiklir rannsóknarmöguleikar. Jafnframt þessu leiddi skráningin í ljós að mörgum þessara staða er bráð hætta búin enda hefur mikill og langvarandi uppblástur á svæðinu umturnað því að stórum hluta. Ljóst er að ef fram fer sem horfir munu sumir af minjastöðunum hverfa endanlega á næstu árum. Mikil þörf er því á því að rannsaka leifar eyðibbyggðar í nágrenni Heklu áður en hún skemmist enn frekar.

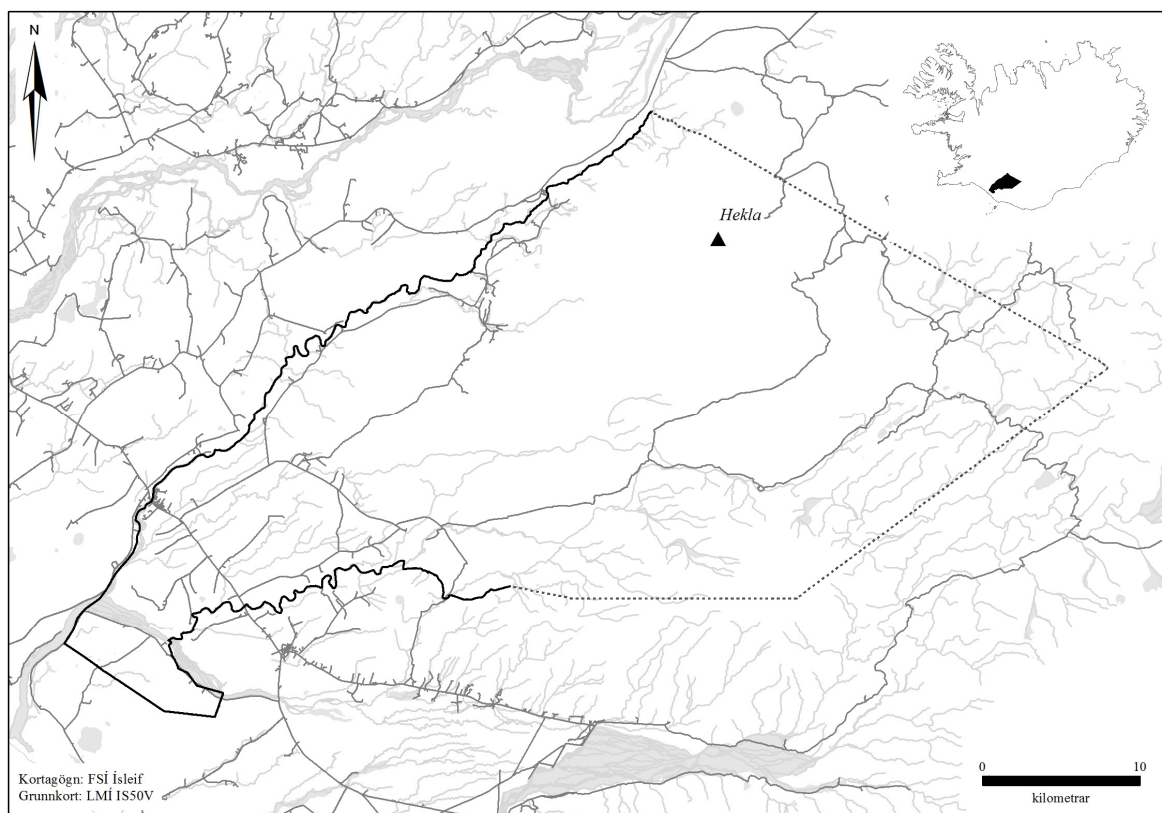
Umfangsmiklir fornleifauppgreftir eru bæði tímafrekir og dýrir og mikilvægt er að leggja ekki í slíkt langhlaup án góðs undirbúnings. Því ákváðu skýrsluritarar, árið 2010, að

skynsamlegast væri að undirbúa langtímarannsóknir við Heklurætur með því að vinna vandaða úttekt, forkönnun, á eyðibygðinni í gamla Rangárvallahreppi þar sem skráningu var lokið. Markmiðið var að kanna öll tiltæk gögn um svæðið, bæði þau sem safnað hafði verið við fornleifaskráningu sem og að kanna þá fjölmörgu gripi sem borist hafa frá rannsóknarsvæðinu á íslensk söfn frá því síðla á 19. öld. Markmiðið var að afla sem ítarlegasta upplýsinga um öll eyðibýli í hreppnum; um aldur þeirra, ástæðu eyðingar, núverandi ástand og rannsóknarmöguleika, og gera á þeim grundvelli greiningu sem gæti nýst sem sjálfstætt framlag til umræðu um byggðaeeyðingu en jafnframt varðað leiðina að markvissum framhaldsrannsóknum.

Til forkönnunarinnar fengust tveir styrkir, annars vegar úr Þjóðhátíðarsjóði (2010) og hins vegar úr Fornleifasjóði (2011).

Rannsóknarsvæðið

Ákveðið var að afmarka rannsóknarsvæðið við mörk gamla Rangárvallahrepps þó að áhrifasvæði Heklu sé mun stærra enda hefur Landssveit orðið fyrir allt eins miklu tjóni og

Mynd 1. Yfirlitskort sem sýnir rannsóknarsvæðið annars vegar og staðsetningu þess á landsvísu hins vegar

systursveitin. Ástæðan var fyrst og fremst sú að gríðarlegu magni upplýsinga um minjar og fornleifar var safnað með fornleifaskráningu í Rangárvallahreppi og byggir sú forkönnun sem hér lítur dagsins ljós að talsverðu leyti á þeim gögnum. Þegar fornleifaskráningu lýkur í Landsveit verður hægt að vinna svipaða úttekt þar á fljótlegan og einfaldan hátt enda liggur nú fyrir aðferðafræði sem er bæði fljótleg og markviss.

Gamli Rangárvallahreppur nær yfir stóran hluta af Rangárvallasýslu miðri. Hreppurinn takmarkaðist að miklu leyti af Rangá eystri og Rangá ytri en þó tilheyrðu honum þrír bæir austan Eystri-Rangár og norðan við Þríhyrning, og Bakkabær sem eru sunnan við sameinaðar ár Þverár og Rangár eystri. Þeir tilheyra landfræðilega Vestur-Landeyjum en hafa að líkindum legið undir Odda á sínum tíma og því verið taldir til sama hrepps. Svæðið snýr norðaustur-suðvestur og í norðausturenda þess er Hekla sem hefur leikið sveitina grátt í gegnum tíðina. Ofanverðir Rangárvellir einkennast af hraunum sem runnið hafa frá Heklu þar sem hver hraunbrúnn tekur við af annarri og uppblástur og gróðureyðing er víða mikil. Sjálfir vellirnir sem hreppurinn dregur nafn sitt af taka svo við suðvestan við hraunin, neðan við Keldur, Reyðarvatn, Gunnarsholt og Geldingalæk. Á völlum hefur geislað mikill uppblástur, allt suðvestur að Odda við Þverá. Þar er enn mýrlendi eins og á Bakkabæjunum þó að sandur úr Þverá hafi þurrkað það að nokkru leyti. Á síðustu áratugum hefur mikil uppgræðsla átt sér stað á Rangárvöllum, ekki síst fyrir tilstilli Landgræðslu ríkisins í Gunnarsholti.

Markmið forkönnunar

Markmið forkönnunar var tvíþætt:

- 1) Að auka þekkingu á þróun og eyðingu byggðar í nágrenni Heklu, þ.e. að kanna eins vel og hægt væri út frá tiltækum gögnum hvenær byggðin eyddist og hvers vegna.
- 2) Að leggja mat á þær minjar um eyðibyggingina sem enn sjást og hvaða rannsóknarmöguleika þær geyma. Þessar upplýsingar var svo ætlunin að nota til að útbúa rannsóknaráætlun þar sem lögð yrði áhersla á hvernig megi á sem hagkvæmasta hátt rannsaka rústir í nágrenni Heklu til að varpa ljósi á byggð og sögu svæðis. Jafnframt var haft til hliðsjónar að margir minjastaðir á Rangárvöllum eru mjög illa farnir af uppblæstri og frekari rannsóknir ættu að hafa það að markmiði að bjarga upplýsingum frá glötun áður en það verður um seinan.

Farið var yfir öll þau skráningargögn sem safnað hafði verið á svæðinu fyrr og nú. Þetta var bæði gert með því að nýta tiltækar upplýsingar en með því að safna nýjum upplýsingum sem

nauðsynlegar þóttu til svara því eins vel og mögulegt væri frá hvaða tímabilum eyðibýggðin við Hekfurætur væri og hvernig/hvenær hún hefði eyðst. Einnig var ákveðið að leita upplýsinga um alla þá forngripi af svæðinu sem borist hafa til safna en þeir eru fjölmargir, mest lausafundir úr uppblæstri. Þessum upplýsingum var safnað í gagnagrunn sem síðar var kortlagður í þeim tilgangi að varpa ljósi á dreifingu byggðar og eyðingu hennar, dreifingu þeirra minjastaða sem taldir voru hafa mesta rannsóknarmöguleika o.s.frv. - en jafnframt að sýna eyðibýggðina í tengslum við landslag, gróðurfar og aðra umhverfispætti. Markmiðið var í stuttu máli sagt að nota umrædd gögn til að greina eyðibýggðina við Hekfurætur, meta hvaða rannsóknir og –spurningar væru brýnastar og gera frekari áætlun um rannsóknir á svæðinu.

Skýrsla þessi lýsir niðurstöðum forkönnunar og er byggð upp þannig að fyrst verður stiklað á stóru um sögu eldgosa og uppblásturs á rannsóknarsvæðinu (kafla 2) en því næst fjallað um helstu rannsóknir sem gerðar hafa verið á eyðibýggðum hér á landi og sérstaklega um þær rannsóknir sem gerðar hafa verið á rannsóknarsvæðinu fram til þessa (kafla 3). Í fjórða kafla eru teknar saman helstu niðurstöður athugana á gripum sem hafa fundist á rannsóknarsvæðinu og í fimmta kafla er fjallað um greiningu og mat á vettvangsgögnum og þeim niðurstöður sem þær gáfu. Í sjötta kafla skýrslunnar er svo yfirlit um kortagerð í landupplýsingakerfi og helstu niðurstöður hennar en í þeim sjöunda er rannsóknaráætlun sem þróuð var á grundvelli niðurstöðu greiningarinnar. Í áttunda og síðasta kafla skýrslunnar verða svo teknar saman niðurstöður verksins. Í viðauka er að finna gagnagrunn verkefnisins með helstu upplýsingum sem safnað var þar sem m.a. má sjá þær forsendur sem liggja að baki aldursgreiningu byggðar og eyðingar hennar.

Margir hafa komið að vinnslu þessa verkefnis. Um úrvinnslu skráningargagna sáu þær Kristborg Þórsdóttir og Ragnheiður Gló Gylfadóttir, um gripagreiningu Guðrún Alda Gísladóttir og um kortagerð Oscar Aldred og Elín Ósk Hreiðarsdóttir og fjalla þau hver um sinn verkhlyta í skýrslu þessari. Orri Vésteinsson tók einnig þátt í þróun verkefnisins og mótnun rannsóknaráætlunar.

Skýrsluritarar vilja færa Byggðasafninu í Skógum bestu þakkir fyrir aðstoð og aðstöðu.

2. Gossaga Heklu

Staðsetning Heklu gerir það að verkum að fleiri byggðarlögum stafar hætta af henni heldur en nokkru öðru íslensku eldfjalli, en hún gnæfir yfir undirlendi Suðurlands. Eftir því sem best er vitað lét Hekla lítið á sér kræla fyrstu 200 árin eftir landnám eða svo.¹ Margt bendir til að snemma hafi orðið talsvert þéttbýlt í nágrenni fjallsins en árið 1104 gaus Hekla fyrst á sögulegum tíma og síðan þá hafa gosin verið tíð. Bein og óbein áhrif Heklugosa á gróðurfar, búsetuskilyrði og mannlíf á nágrenni fjallsins eru gríðarleg. Um mörg gosanna eru til ritaðar frásagnir og stundum er jafnvel greint frá áhrifum þeirra á gróður, búfénað og atvinnulíf. Þekking á gossögu Heklu byggir á slíkum heimildum sem og jarðfræðilegum rannsóknum sem rekja má aftur til loka 19. aldar.

Í bók sinni *Heklueldar*, sem kom út árið 1968 tók Sigður Þórarinsson saman rannsóknarniðurstöður sínar um gossögu Heklu. Heklugos samkvæmt skilgreiningu Sigurðar eru aðeins þau gos sem komið hafa úr háfjallinu, í meira en u.þ.b. 800 m yfir sjávarmáli. Samkvæmt þessu taldi Sigður að samtals hefðu orðið 14 Heklugos á sögulegum tíma.² Síðan bókin kom út hefur gosið fjórum sinnum í Heklu og eru eldgosin því orðin 18 talsins. *Tafla 1* er byggð á töflu sem birtist í fyrsta sinn í bók Sigurðar en þar voru teknar saman helstu upplýsingar um eldgos í Heklu á sögulegum tíma og áhrif þeirra.³ Töflunni var breytt nokkuð og upplýsingum um yngri eldgos bætt við.

Ártal	Goslengd	Goshlé	Gjóskestefna	Eyðilegging
1104	?	>200-300	N	Geysimikil
1158	?	53 ár	SSA ?	Lítil
1206	?	46 ár	ANA	Lítil
1222	?	15 ár	ANA	Lítil
1300	12 mán	78 ár	N	Mikil
1341	?	40 ár	VNV	Mikil
1389	?	47 ár	SSA ?	Allnokkur
1510	?	120 ár	SV	Mikil ?

¹ Hér er ekki ætlunin að gera tæmandi úttekt á gossögu Heklu eða því sem hefur verið ritað um líkleg áhrif hennar á byggðina umhverfis. Margir fræðimenn hafa fjallað um Heklu og Heklugos og hér verður aðeins stiklað á stóru um það því sem ritað hefur verið um efnið. Þeim sem áhuga hafa á því að kynna sér Heklugos nánar er bent á Árbók Ferðafélagsins frá 1995 sem tileinkuð var Heklu og nágrenni sem bar yfirskriftina *A Hekluslóðum* og bókina *Heklueldar* eftir Sigurði Þórarinsson sem kom út árið 1968.

² Sigður Þórarinsson. 1968: 170. Afmörkun Sigurðar útilokar nokkur eldgos í nágrenni Heklu sem áður voru talin til Heklugosa. Sjá einnig Árni Hjartarson. 1995: 146

³ Sigður Þórarinsson. 1968: 171 og síðar t.d. á heimasíðu sem kallast Hekla
<http://www.islandia.is/hamfarir/jardfraedilegt/eldgos/hekla.html>

1597	>6 mán	86 ár	SA	Lítil
1636	12 mán	39 ár	NA	Lítil
1693	7-10 mán	56 ár	NNV	Mikil
1766	24 mán	72 ár	N	Allnokkur
1845	7 mán	77 ár	SA	Lítil
1947	13 mán	101 ár	S	Lítil
1970	2 mán	22 ár	NNV	Lítil
1980-81	1-2 vik.	10 ár	N	Nokkur
1991	52 dagar	10 ár	NA	Lítil
2000	12 dagar	9 ár	?	Lítil

Tafla 1

Hekla er megineldstöð og er á hinni 5,5 kílómetra löngu Heklugjá og úr henni hafa flest eldgosin komið. Eldgos í Heklu verða aðallega með tvennum hætti. Eftir mjög löng goshlé eru gosin hrein sprengigos eða svokölluð þeytigos. En eftir styttri hlé eru gosin blandgos, þ.e. þau hefjast á þeytigos en enda sem hraungos.⁴ Öskulög frá Heklu finnast um

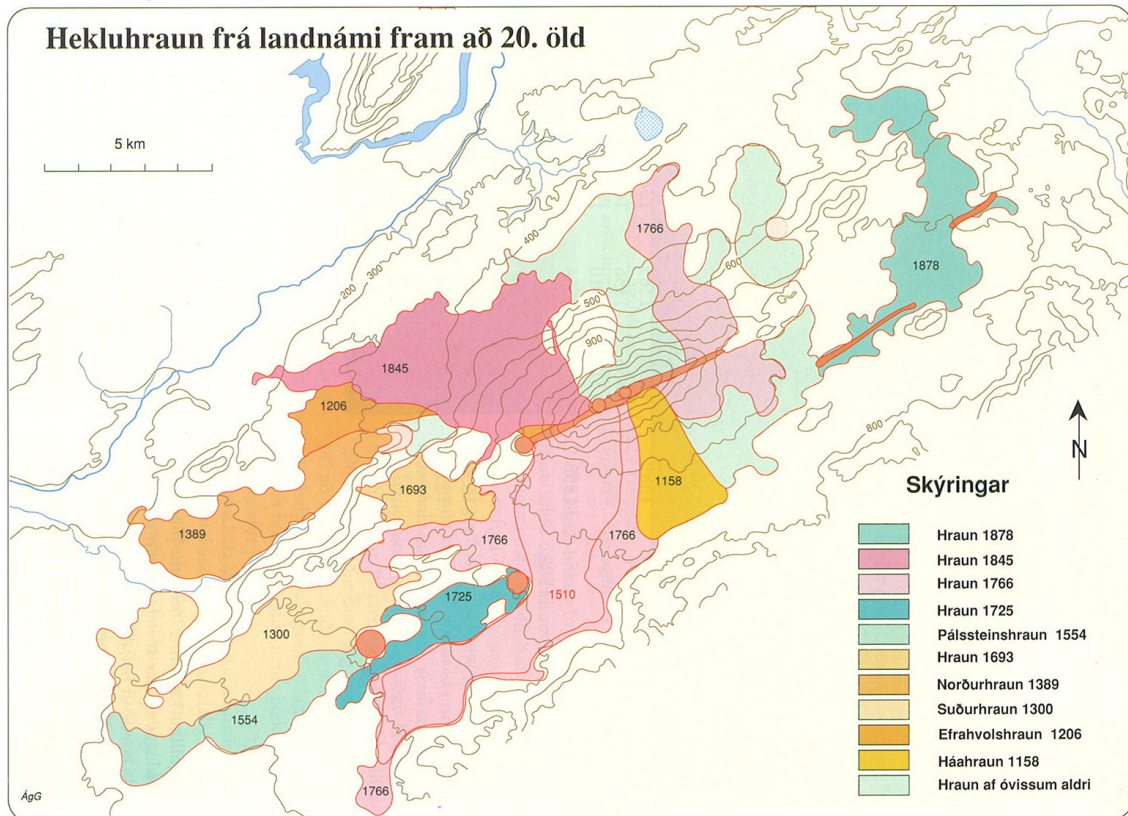

Mynd 2. Teikning sem birtist í bókinni *Bréf frá Íslandi* (eftir Von Toil á blaðsíðu 201) og fjallaði um leiðangur Joseph Banks árið 1772. Myndin á líklega að sýna Heklugosið árið 1766 og íbúa svæðisins á ferð undan hraunstrauminum.

allt land. Þau eru auðvitað mest áberandi og þykkust í nágrenni fjallsins en finnast annars víðs vegar um land þó að ríkjandi suðlægar áttir valdi því að fleiri og þykkari öskulög finnist á Norðurlandi en annars staðar.⁵

⁴ Sigurður Þórarinnsson. 1968: 8, 184

⁵ Árni Hjartarson. 1995: 143.

Mynd 3. Söguleg hraun Heklu fram á 20. öld. Kortið er úr Árbók Ferðafélags Íslands frá 1995.

Árið 1995 gaf Ferðafélag Íslands út árbók tileinkaða Heklu og nágrenni sem bar yfirskriftina *Á Hekluslóðum*. Þar eru margar af hugmyndum Sigurðar Þórarinssonar teknar saman og aukið við þær með þeim rannsóknum sem gerðar hafa verið eftir hans dag. Bókin er afar fróðlegt yfirlitsrit um gossögu Heklu og einnig er fjallað töluvert um áhrif á byggð á Rangárvöllum fram á 20. öld.⁶

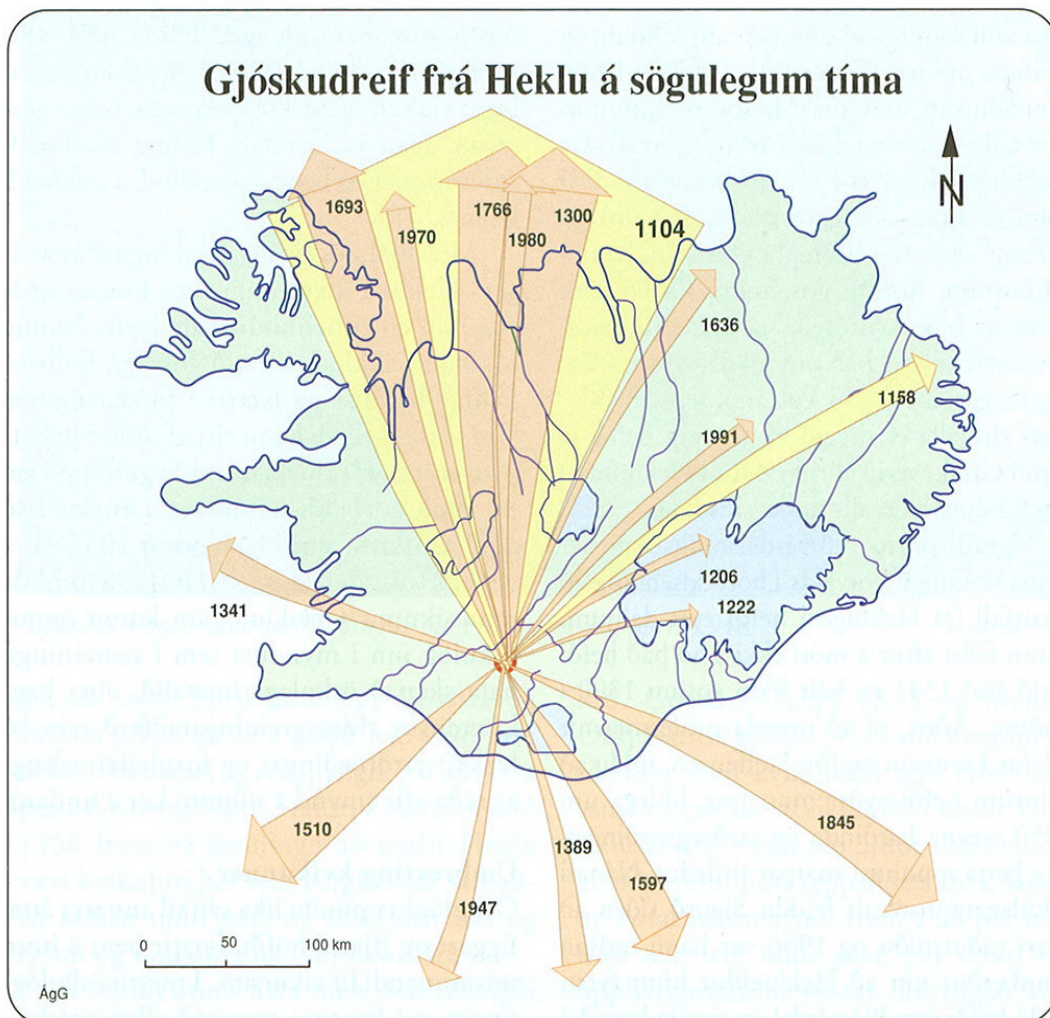
Gosannálar

Hér verður stiklað á stóru um þau Heklueldgos sem hafa haft hvað afdrifaríkastar afleiðingar fyrir byggðir á Suðurlandi eftir því sem best er vitað.

⁶ Árni Hjartarson. 1995: 148.

Gosið 1104 var líklega mikið öskugos en hraunrennsli þess er ekki þekkt. Þetta er gjarnan talið mesta öskugos á sögulegum tíma á Íslandi. Askan fór m.a. yfir Þjórsárdal og byggð á Hrunamannaafretti og hafa verið uppi hugmyndir að það hafi lagt hana í eyði.⁷ Gosið er talið hafa aflað eldfjallinu nokkra „frægð“ í Evrópu og hefur mögulega átt sinn þátt í því að það varð almenn trú í álfunni á miðöldum að fjallið væri inngangur að sjálfu helvíti.⁸ Öskulagið frá 1104 finnst víðs vegar um Norðvestur,- Norður- og Austurland sem og við Heklu.

Fjórtánda öld markaði mikið óróaskeið í sögu Heklu. Aldamótaárið 1300 gaus fjallið

Mynd 4. Einfölduð mynd sem sýnir stefnu gjóskugeira úr eldgosum Heklu á sögulegum tíma. Kortið er úr Árbók Ferðafélags Íslands frá 1995.

og er líklegt að það gos hafi ollið miklu tjóni. Annálar geta þess að vikurinn hafi brennt þak af húsum í Næfurholti, bærinn í Skarði eystra hafi hrunið og hugmyndir eru uppi um að

⁷ Kristján Eldjárn. 1949: 1-43

⁸ Sjá t.d. Sumarliði Ísleifsson. 1996: 20-24.

bærinn Ketilsstaðir hafi þá farið undir hraun.⁹ Hekla gaus aftur árið 1341 og samkvæmt annálum eyddi það gos mörgum bæjum í Skálholtssveit og á Rangárvöllum vegna öskufalls.¹⁰ Hekla gaus svo enn og aftur árið 1389 og geta annálar þess að mikið öskufall hafi þá aftur orðið og að Skarð eystra og Tjaldastaðir hafi þá farið undir hraun. Hugsanlegt er að þriðji bærinn, Kanastaðir, hafi einnig farið undir hraun í þessu sama gosi.¹¹

Næsta stóra gos átti sér stað árið 1510 þegar Hekla þeytti mikilli ösku yfir Rangárvelli, Landsveit og Landeyjar og olli talsverðu tjóni. Ýmislegt bendir til að þetta Heklugos hafi verið afdrifaríkara en mörg önnur en því fylgdi mikill uppblástur með gríðarlegum afleiðingum fyrir byggðina í kring eins og betur verður fjallað um seinna í kaflanum.¹²

Heklugosið 1693 eyddi einum bæ í Þjórsárdal varanlega en fjórir bæir fóru í eyði tímabundið, tveir í Landsveit og tveir í Gnúpverjahreppi en áhrif gossins urðu mest í hreppunum þar sem urðu bæði skemmdir á högum og skógum. Þetta Heklugos er það fyrsta sem ítarlegar heimildir eru til um og þar sem hægt er að meta áhrifin með sæmilegri nákvæmni, en gosin 1766 og 1845 höfðu mun minni áhrif enda lá þá öskugeirinn meira til norðurs, inn á afrétti.¹³

Síðasta Heklugosið til að eyða bæjum á Rangárvöllum svo vitað sé er gosið 1947 en því fylgdi mikið öskufall um ofanverða Rangárvelli og í Fljótshlíð og eyddust þá tveir bæir, Þorleifsstaðir og Rauðnefsstaðir.¹⁴

Uppblástur

Ísland er í grunninn myndað af basaltbergtegundum. Síðar seig miðbik landsins og þar myndaðist móberg. Með tímanum hafa eldgos hlaðið hrauni, vikri, ösku og sandi ofan á það. Jarðvegur á basaltsvæðunum heldur raka betur en vikur eða sendinn jarðvegur. Á sendnum svæðum er því mun meiri hætta á uppblæstri. Móbergssvæði landsins liggur í boga frá Suðurlandi, um miðbik hálendisins og skáhallt til norðurs og norðausturs (þ.e. Gullbringu-, Árnes-, Rangárvalla-, Skaftafells- og Þingeyjarsýslur) og þar hefur sand- og gróðureyðingin orðið hvað mest. Á þessu svæði hefur sú byggð sem næst er eldfjöllum einkum orðið illa fyrir

⁹ Valgeir Sigurðsson. 1982: 224 og *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín* II: 236-237.

¹⁰ *Íslandske Annaler indtil 1578*. 1977: 351-352

¹¹ *Íslandske Annaler indtil 1578*. 1977: 210 og Valgeir Sigurðsson. 1982: 197

¹² *Safn til sögu Íslands* I. 1856: 44-45 og Sturla Friðriksson. 1988: 10.

¹³ Sigurður Þórarinnsson 1968: 84-147.

¹⁴ Árni Hjartarson. 1995:164-166.

barðinu á uppblæstri enda veldur eldvirknin margskonar víxlverkun sem eykur á landeyðingu - þó að kólnandi veðurfar hafi einnig haft áhrif.¹⁵ Veðurfar fór kólnandi frá ofanverðri 13. öld og hélst fremur kalt allt fram undir aldamótin 1900. Þetta skeið er sökum þessa stundum nefnt „Litla ísöld“. Það hafði áhrif á hálendis- og öræfagróður og olli hnignun hans og gæti hafa stuðlað að eyðingu byggðar í hálendisjaðrinum og öðrum svæðum þar sem byggð stóð höllum fæti, m.a. vegna uppblásturs.¹⁶

Íslenska vistkerfið tók miklum breytingum frá landnámi og til loka 19. aldar. Rannsóknir hafa sýnt að búseta raskaði jafnvægi á milli viðkvæms gróðurs, óblíðra vaxtarskilyrða hans og veikrar jarðvegsgerðar. Skógarnir eyddust, gróðurþekja minnkaði og uppblástur og jarðvegsrof jókst. Giskað hefur verið á að við landnám hafi gróður þakið um 65% landsins og skógar 25-30%. Undir lok 19. aldar þakti gróður einungis 25% landsins og skógar 1%.¹⁷ Flestir fræðimenn virðast sammála um að um helmingur af gróðurlendi landsins hafi horfið á 1100 árum.¹⁸

Ísland var ekki allt grasivaxið við landnám en stærri sandar voru einkum við sjóinn, við mikil vatnsföll og uppi á öræfum. Þrátt fyrir þetta gefa örnefni sem koma m.a. fyrir í Landnámu, Íslendingasögum og fornbréfum til kynna að sandar hafi stundum verið í blómlegum sveitum.¹⁹ Gott dæmi er að finna í Njálu. Af lýsingu þar má draga þá ályktun að þegar á 13. öld hafi verið sandur á Rangárvöllum, á svipuðum slóðum þar sem nú kallast Geitasandur en í sögunni segir: „*Riðu þeir Gissur hvíti og Geir goði austur yfir ár þegar þeir spurðu það og austur yfir sanda til Hofs*“.²⁰ Bærinn Sandgil kemur einnig fyrir í Njálu og er nafnið vísbending um að sandur hafi verið á þeim slóðum.

¹⁵ Runólfur Sveinsson. 1958: 255, 261

¹⁶ Sjá t.d. Andrés Arnalds. 1988a: 24 og Áslaug Geirsdóttir et al. 2012.

¹⁷ Andrés Arnalds. 1988a: 13 og Friðrik G. Olgeirsson. 2007: 22.

¹⁸ Gunnar Karlsson. 2009: 52-53.

¹⁹ Arnór Sigurjónsson. 1958: 6.

²⁰ *Brennu-Njáls saga*. 1954:185.

Rannsóknir sýna að í kjölfar Heklugoss sem féll 770 f. Kr. (gjóskan oftast nefnd H3), hófst víðtækur uppblástur á hálendinu. Því hefur verið haldið fram að uppblástur á Rangárvöllum hafi byrjað í kjölfar þessa eldgoss, en aukist verulega eftir 900. Sigurður Þórarinnsson taldi að áfok á gróið land á þessu svæði hafi verið fjórum til fimm sinnum meira eftir gosið 1104 en það var á forsögulegum tíma²¹ en almennt er talið að með Heklugosinu árið 1510 hafi orðið stærstu þáttaskilin í uppblásturs sögu svæðisins.²² Þá varð mikið öskugos, öskunni rigndi yfir byggðina suðvestan við fjallið og uppblásturinn jókst mikið. Þá byrjaði jarðrof á efri hluta Rangárvallanna og hefur það haft gríðarleg áhrif á byggðina sem í kjölfarið tók að hopa. Askan frá 1510 var gróf og víða 10-20 cm þykk. Í rannsóknum á jarðvegssniðum sem tekin voru nærri bænum Fossi og í Flatahrauni (milli bæjanna Selsunds og Kots) sést að mikil breyting verður á jarðvegi eftir öskufallið og ofan þess er sendinn jarðvegur sem bendir til þess að mikill uppblástur hafi verið

Mynd 5. Munir sem voru að blása upp í bæjarhól Stóra-Hofs 279:006, á svokölluðum Hofssandi árið 2007

á þessum slóðum. Þessi miklu áhrif gjóskunnar frá 1510 eru gjarnan talin orsakast af þrennu: 1) Askan var sú grófasta sem fallið hafði á svæðinu eftir landnám, 2) langvarandi áfok hafði veikt jarðvegin og 3) gróðurfar breyttist eftir landnám og þoldi áfokið verr. Við þetta má bæta að öskufallið í þessu gosi var mest til suðvesturs frá fjallinu, yfir Rangárvelli, öfugt við nær öll önnur öskugos úr Heklu á sögulegum tíma (sbr. Mynd 4). Mikið eyðingarskeið varð einnig á 17.-19. öld en þá voru fjölmargir bæir fluttir eða lögðust af.²³ Uppblásturinn náði hámarki undir lok 19. aldar en geisaði allt fram á 20. öld.²⁴ Uppblæstrinum á seinni hluta 19. aldar er lýst af sr. Jónasi Jónassyni, presti í Landsveit árið 1885. Skýrsla hans var birt í Ísafold sama ár. Þar segir:

Sandur þessi sem gengur yfir sveitirnar, er þrenns konar. Fyrst er moldarflag, sem blæs upp, hér um bil $2^{1/2}$ – 3 álnir á þykkt; innan um það eru öskulög eftir Heklugosin, og hef ég talið 11 í einu jarðfalli. Meðan moldarflagið er að blása upp, gengur eyðingunni af fokinu seint, og sprettur oftast uppúr blástursmoldinni. Síðan

²¹ Sigurður Þórarinnsson. 1961.

²² Haukur Jóhannesson og Sigmundur Einarsson. 1990: 129-132.

²³ Sturla Friðriksson. 1988: 10 og Haukur Jóhannesson og Sigmundur Einarsson. 1990: 129, 133-134.

²⁴ Sturla Friðriksson. 1988: 3-4.

er blásvart ösku- eða brunasandlag, misjafnlega þykkt, oftast í kringum ein alin, og svo vikurlag sem er nálægt hálf alin og sums staðar mikið minna. Þar undir er brunahraun. Vikursandurinn er hvítur á lit og er oft svo stórgerður eins og sauðarvölur; hvar sem hann kemur á grasrót brennir hann úr allan gróður, og er þá víst, að þar fer að blása upp., þegar til þess viðrar næst. Þar sem þessi gamli vikursandur fýkur mest fram, fylgir honum óhollusta mikil, bæði fyrir menn og skepnur, og í vor, þegar sandveðrin voru sem mest, varð vatn ódrekkandi í lækjum af brennisteinsbragði.²⁵

Sandgárarnir á Rangárvöllum stefndu til vesturs, í átt frá Heklu. Fyrst brutu þeir sér langa, mjóa farvegi í gegnum gras og niður á mól. Oft mynduðust bakkar meðfram þeim þar sem sandur og mól söfnuðust saman og gátu þeir orðið nokkurra metra háir. Að lokum ruku jarðefnin þar yfir og gárinn stækkaði. Svona gárar voru víða en einungis á tveimur stöðum náðu þeir að verða að umfangsmiklum söndum. Annar þeirra er Helluvaðssandur sem náði allt frá Gunnarsholti og fram að Selalæk. Hann var, þegar mest var, nálægt því að vera um 11x4 km að stærð. Hinn sandurinn var Hofssandur með Geitasandi áföstum. Hann náði frá Reyðarvatnshæðum, niður að gamla Stóra Hofi og að Eystri Rangá og var um 11x5 km að stærð.²⁶

Eftir 1860 fjölgaði harðindaárum og sérilagi voru árin eftir 1880 mjög erfið

Mynd 6. Bæjarhóll Steinkross 280:002.

Bærinn fór í evði árið 1882.

landanum. Reyndar svo mjög að veturinn 1881-1882 gekk undir nafninu *Harði vetur*. Byggð á Rangárvöllum var undir miklu álagi á þessu tímabili. Árið 1882 var kallað *Sandár* eða *Felliár* af Rangæingum enda var þá á uppblásturssvæðum samfelldur sandstormur og harðviðri tæpar þrjár vikur, frá 25. apríl til 9. maí. Sandurinn eyddi valllendi, reif torfbök af húsum, húsveggi og garða. Þegar sandbylnum létti blöstu við

hrannir af dauðum hrossum og sauðfé sem lágu undir görðum og veggjum á efri Rangárvöllum. Reyðarvatn, sem var eitt af fáum stöðuvötnum svæðisins, fylltist einnig af sandi og dauðir silungar lágu víða. Matthías Jochumsson getur þess í grein sem birtist 1882 í *Ísafold*, að yfir 20 jarðir á Rangárvöllum og í Landsveit hafi verið yfirgefnar í þessum stormi

²⁵ Jónas Jónasson. 1885: 148.

²⁶ Vigfús Guðmundson 1953: 93-94.

og fjölmargar aðrar skemmst talsvert.²⁷ Þetta er jafnan álitid versta uppblástursár í sögu Íslands.²⁸

Ein helsta orsök sandstormsins mikla 1882 var eyðing Landskóga. Telja má líklegt að til viðbótar við þá miklu hnignun skóga sem átti sér stað við landnám hafi skógareyðingin orðið hvað örust upp úr miðri 19. öld. Rangvellingar sóttu sér við í Landskóga, ofan við Landsveit. Sá skógur hafði talsvert látið á sjá þegar á 17. öld en var þó sennilega ennþá sæmilega þéttur árið 1830 því samkvæmt heimildum sást þá hvergi til fjalla úr honum og var um tveggja tíma lestargangur í gegn.²⁹ Þessi skógur hafði bundið eldfjallajarðvegin á stóru landsvæði norðan við Landsveit og Rangárvelli en vegna mikillar sauðfjárbeitar og skógarhöggss var hann nánast horfinn 1882.³⁰

Fyrstu þekktu tilraunirnar til að stöðva uppblástur í Rangárvallasýslu voru gerðar árin 1779 og 1780. Þá fór Þórður Þóróddsson (sem kallaði sig Þórð Thoroddi), náttúrufræðingur, um svæðið fyrir tilstuðlan stjórnvalda og hvatti til sandgræðslu. Hann talaði m.a. fyrir friðun sandanna og sáningu á melfræi og í kjölfarið voru tilraunir gerðar í þá átt, án mikils árangurs. Af og til eftir þetta var síðan reynt að gera tilraunir með sáningu á melfræjum en í smáum stíl.³¹ Eftir 1882 urðu þáttaskil og undir lok 19. aldar hófust fyrstu skipulegu aðgerðirnar til heftingar sandfoks, í Hvammi í Landsveit og Keldum á Rangárvöllum og bera hlaðnir sandvarnargarðar þessum tilraunum ennþá vitni. Fyrsti sandvarnargarðurinn á Keldum hafði þó verið gerður nokkru fyrr eða árið 1849 en þá hafði sandur verið borinn þar af tónum árum saman.³²

Eins og sjá má af þessu stutta yfirliti hefur búseta á Rangárvöllum að talsverðu leyti einkennist af erfiðum búsetuskilyrðum, sem oft tengist eldgosum í Heklu. Þrátt fyrir það hefur

Mynd 7. Sandvarnargarður á Keldum, hlaðinn undir lok 19. aldar af Skúla Guðmundssyni.

hraunrennsli og öskufall ekki haft jafnmikil áhrif á byggðina eins og margvíslegar, óbeinar

²⁷ Guðlaugur Kristmundsson. 1958: 41, 43; Matthías Jochumsson. 1882: 47 og Matthías Jochumsson. 1887: 45-46.

²⁸ Andrés Arnalds 1988b: 36.

²⁹ Guðmundur Árnason, 1958: 52.

³⁰ Jónas Jónasson. 1885: 148.

³¹ Andrés Arnalds. 1988b: 34-35.

³² Andrés Arnalds. 1988b: 37 og Alexander Róbertsson et. al. 2008: 18.

afleiðingar gosanna. Þó margar jarðir kunni að hafa lagst í eyði vegna öskufalls voru þær langoftast byggðar aftur eftir nokkur ár eða áratugi. Langvarandi uppblástur og jarðrof sem gjarnan hafa fylgt í kjölfarið var hinsvegar það sem oft gerði endanlega út um byggð.

3. Saga rannsókna

Fyrri rannsóknir á byggðaeýðingu

Byggðaeýðing hefur löngum verið Íslendingum hugleikin og má rekja vangaveltur um hana aftur til 18. aldar. Hefðbundnar skýringar benda helst á farsóttir, einkum plágur 15. aldar, en í námunda við eldfjöll hefur af eðlilegum orsökum iðulega verið bent á eldvirkni sem augljósan orsakapátt.

Þjórsárdalur hefur löngum hlotið hvað mesta athygli í tengslum við byggðaeýðingu vegna eldgosa. Brynjúlfur Jónsson, sem fyrstur skráði fornleifar í Þjórsárdal eftir miðja 19. öld, taldi að gosið hefði verið í dalnum sjálfum³³ en Þorvaldur Thoroddsen benti fyrstur manna á að eýðingu dalsins ætti frekar að rekja til Heklugosa.³⁴ Hugmyndin um Þjórsárdal sem einskonar Pompeii norðursins kom snemma fram, m.a. hjá Daniel Bruun og hún stuðlaði að því að þar voru snemma gerðir umfangsmiklir uppgreftir.³⁵ Fyrstur gróf þar Þorsteinn Erlingsson en árið 1939 kom norrænn leiðangur til landsins og voru þá gerðir vísindalegir uppgreftir á fimm bæjarstæðum í dalnum³⁶ Áhrif þessarar rannsóknar á þróun íslenskrar fornleifafræði hafa verið gríðarleg og eftir miðja 20. öld beindist orka íslenskra fornleifafræðinga mjög að því að rannsaka jaðarbyggðir og eýðingu þeirra.³⁷ Lengi vel var talið að Þjórsárdalur hefði eyðst í einu vetfangi við stórgos í Heklu og var aðeins deilt um hvenær það gos hefði átt sér stað (1104 eða 1300). Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson hóf að nýju rannsóknir á Stöng í Þjórsárdal á níunda áratug 20. aldar. Niðurstaða hans var sú að bærinn hefði ekki lagst í eyði við Heklugos 1104 eins og samstaða hafði verið um, heldur um miðja 13. öld.³⁸ Niðurstöður Vilhjálms njóta ekki almennrar viðurkenningar og umræðan um þær hefur festst í þrætu um tímasetningar og aðferðafræði, en í kenningu hans felst að eýðingu Þjórsárdals hafi ekki borið að með einu eldgosi heldur hafi eldgosið sett af stað flókið ferli uppblásturs og gróðureýðingar sem á löngum tíma stuðlaði að því að byggðin dróst saman. Þessi hugsun, að umhverfisáhrif séu flókin fremur en einföld ferli, nýtur nú almennrar hylli, jafnt meðal fornleifafræðinga og náttúruvísindamanna sem rannsaka gagnkvæm áhrif manns og náttúru³⁹ og er hún ráðandi í þverfaglegum rannsóknum á þessu sviði á Íslandi.⁴⁰ Nýleg

³³ Brynjúlfur Jónsson. 1885.

³⁴ Þorvaldur Thoroddsen. 1889: 70-76.

³⁵ Daniel Bruun. 1897: 24.

³⁶ Sjá Þorsteinn Erlingsson. 1899 og Stenberger. 1943.

³⁷ Sjá t.d. Kristján Eldjárn 1949, 1951, 1961 og Sveinbjörn Rafnsson 1977.

³⁸ Vilhjálmur Örn Vilhjálmsson. 1989.

³⁹ Sjá t.d. Crumley. 1993.

rannsókn á jarðvegsleifum í Þjórsárdal bendir til að skil verði í beitarálagi í dalnum í kjölfar Heklugossins árið 1300⁴¹ og rök hafa verið færð fyrir því að eyðingu dalsins megi skýra með því að þegar komið var fram á 13. öld hafi óvíða á Suðurlandsundirlendinu verið jafnmiklir skógar og í Þjórsárdal og að eftir að Skálholtsstóll eignaðist lungann af jörðum í dalnum hafi hann ákveðið að leggja byggðina (sem ef til vill stóð höllum fæti vegna uppblásturs) af til að varðveita skóginn.⁴²

Sigurður Þórarinnsson jarðfræðingur setti fyrstur manna fram heildstæða kenningu um eyðingu jaðarbyggða á Íslandi á 8. áratug 20. aldar. Hann taldi að hamfarir eins og eldgos og jökulhlaup hefðu fyrst og fremst staðbundin áhrif en að umfangsmikla byggðaeýðingu á hálendisjaðrinum á 11. og 12. öld mætti frekar rekja til ofmats landnámsmanna á landgæðum inn til dala og heiða, og að byggðin þar hefði þurft að hopa eftir að landið gekk úr sér.⁴³ Kenningar Sigurðar leiddu af sér tvö meiriháttar rannsóknarverkefni á sviði byggðaeýðingar; rannsókn Sveinbjörns Rafnssonar á Hrafnkelsdal og Brúardölum og doktorsrannsókn Guðrúnar Sveinbjarnardóttur sem tók fyrir þrjú ólík svæði í þremur landshlutum.⁴⁴ Í báðum tilfellum miðaðist val rannsóknarsvæða við að þau væru ekki hamfarasvæði og hvorugt þeirra gerði í niðurstöðum sínum mikið úr áhrifum umhverfisþátta. Sveinbjörn taldi að eyðingu byggðar á hálendisjaðrinum mætti fyrst og fremst rekja til aukinna umsvifa við sjávarsíðuna og vinnuafllsskorts þar sem hefði grafið undan forsendum kotbúskapar á heiðum. Rannsóknarspurning Guðrúnar var um hvort einhverja eina ástæðu mætti finna fyrir byggðaeýðingu á Íslandi og svaraði hún henni neitandi og sýndi fram á að mismunandi ásæður lágu að baki eyðingar byggðar á hverjum stað og hverjum tíma.

Áhugi á byggðaeýðingu á jaðarsvæðum hefur verið minni síðustu 10-15 ár en meiri áhersla hefur verið lögð á rannsóknir á þróun byggðar á láglandi og hafa áralangar rannsóknir á Norðausturlandi m.a. leitt í ljós að allt að 30% samdráttur varð í byggð á rannsóknarsvæðum eins og Mývatnssveit og Reykjahverfi á 12. og 13. öld án þess að hann megi á neinn augljósan hátt rekja til umhverfisbreytinga.⁴⁵

⁴⁰ Sjá t.d. McGovern o.fl. 2007, Simpson o.fl. 2001.

⁴¹ Dugmore o.fl. 2007.

⁴² Orri Vésteinsson og Ian. A. Simpson. 2004.

⁴³ Sigurður Þórarinnsson. 1976.

⁴⁴ Sveinbjörn Rafnsson. 1990, Guðrún Sveinbjarnardóttir. 1992.

⁴⁵ Birna Lárusdóttir. 2007, Orri Vésteinsson. 2008.

Í stuttu máli má því segja að staða þekkingar á þessu sviði sé sú að eyðing byggðar sé flóknara mál en haldið var til skamms tíma en að enn sem komið er skorti mjög á skilning á þeim flóknu ferlum sem liggja þar að baki, þeim umhverfislegu jafnt sem samfélagslegu.

Fyrri rannsóknir á eyðibýggð við Heklu

Engar ítarlegar, heildstæðar rannsóknir hafa verið gerðar á eyðibýggðinni í gamla Rangárvallahreppi fram að þessu. Margir helstu landkönnuðir og Íslandsfarar sem hingað komu á fyrri öldum lögðu leið sína að Heklu, því heimsfræga eldfjalli, en fæstir þeirra virðast hafa haft mikinn áhuga á eyðibýggðinni í kringum hana. Fjölmargir fornleifafræðingar/fornfræðingar hafa hins vegar sýnt svæðinu áhuga í gegnum tíðina, þó helst á upphafsárum fornleifarannsókna hér á landi og því eru fæstar þeirra ítarlegar.

Kristian Kålund var hér á landi á árunum 1872-1874 við rannsóknir á sögustöðum. Í bók sinni, *Íslenzkir sögustaðir*⁴⁶, fjallar hann m.a. um söguvið Njálu sem er að stórum hluta Rangárvellir. Hann getur nokkurra bæja sem koma við sögu í Njálu og voru löngu farnir í eyði undir lok 19. aldar en fjallar ekki ítarlega um neinn þeirra og virðist ekki hafa komið á þá alla.

Upphaf skráningar og rannsókna á eyðibýlum á Rangárvöllum má rekja til fornfræðingsins Brynjúlfs Jónssonar frá Minna-Núpi. Hann birti skrá yfir eyðibýli í Landsveit, Rangárvallasveit og Holtasveit í *Árbók hins íslenska fornleifafélags* árið 1898.⁴⁷ Þar fjallar hann um 53 eyðibýli á Rangárvöllum. Ekki er ljóst hvort Brynjúlfur fór sjálfur á alla þá staði sem hann fjallar um en aðeins er birtur uppdráttur af einu eyðibýli í Rangárvallasveit (Hrappstöðum). Brynjúlfur lýsir staðsetningu eyðibýlanna og aðstæðum á hverjum stað. Í umfjöllun hans kemur fram hvenær býlin fóru í eyði ef það er vitað en það er misjafnt eftir býlum hversu ítarlega er fjallað um þau.

Rúmri hálfri öld síðar birti Vigfús Guðmundsson mikla ritgerð í *Árbók fornleifafélagsins*⁴⁸ um eyðibýli á Rangárvöllum en hann skoðaði býlin á vettvangi á árunum 1936-1949. Markmið rannsóknar hans var að lýsa afstöðu, umhverfi og útliti rústa eyðibýla. Hann vildi bera saman stærð og skipulag húsa fornbyla við býli sem þá voru nýlega farin í eyði. Hann leitaði upplýsinga um jarðaspijöll, stærð eyðibýlanna, breytingar á verðmati og upplýsinga um hvenær býlin byggðust fyrst og fóru endanlega í eyði. Vigfús styðst aðallega við Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, áðurnefnda ritgerð Brynjólfs og óprentað

⁴⁶ Kristian Kålund, 1984.

⁴⁷ Brynjúlfur Jónsson, 1898.

⁴⁸ Vigfús Guðmundsson, 1952 og 1954.

rit um svæðið eftir Skúla Guðmundsson frá Keldum, bróður sinn. Hann tók engar ljósmyndir en segist hafa gert einfalt riss af helstu sýnilegum mannvirkjum á sumum stöðunum. Þessi riss eru ekki birt með ritgerð hans og ekki er ljóst hvar þau er að finna. Vigfús skiptir eyðibýlunum í tvo flokka; A) Bæjarstæði sem hefur blásið upp, og B) Bæjarstæði sem ekki hefur blásið upp. Í fyrri flokkinn falla 79 býli en 23 í þann seinni, eða alls 102 eyðibýli. Ritgerðinni fylgir handteiknað kort af svæðinu sem sýnir staðsetningu allra býla hvort sem þau voru í eyði eða byggð. Vigfús birtir ekki beinlínis rannsóknarniðurstöður heldur er verk hans fólgið í upplýsingaöflun og flokkun býlanna. Helsta ástæðan fyrir því að Vigfús skráir nærri tvisvar sinnum fleiri býli en Brynjúlfur er líklega sú að Brynjúlfur telur einungis alla bæi sem hafa farið í eyði en á mörgum jörðum var bæjarstæðið flutt og sumstaðar oftast en einu sinni. Það hefur þó án efa einnig haft áhrif að Vigfús var staðkunnugari og þekkti fleiri rústir, sérstaklega í landi Keldna og á nágrannajörðum.

Rannsóknir þeirra Brynjúlfs og Vigfúsar frá lokum 19. og um miðbik 20. aldar eru einu tilraunirnar sem fram til þessa hafa verið gerðar til að fá yfirlit yfir eyðibýggðina í námunda við Heklu í heild sinni. Frá dögum þeirra hafa fremur fáar fornleifarannsóknir verið unnar í Rangárvallahreppi. Nokkrar smærri rannsóknir hafa þó verið gerðar og ber þar helst nefna uppgröft á Keldum í tengslum við viðhald gamla bæjarins⁴⁹ og vegna framkvæmda⁵⁰ og yfirstandandi uppgröft Margrétar Hrannar Hallmundsdóttur⁵¹ á rúst í landi Kots. Tvær nemandaritgerðir í fornleifafræði við Háskóla Íslands hafa einnig verið skrifaðar á síðustu árum. Margrét Hrönn skrifaði B.A.-ritgerð árið 2006 um áhrif uppblásturs á fjögur eyðibýli á Rangárvöllum og Böðvar Þór Unnarsson fjallaði um þingbúðir á Þingskálum í B.A. ritgerð sinni frá sama ári. Ekki hafa aðrar fornleifarannsóknir verið gerðar á svæðinu en Gísli Gestsson gerði þó lýsingu og staðaruppdrátt af kumlum sem fundust við Rangá eystri, nærri Gunnarssteini.⁵² Að lokum má geta þess að ýmsir rannsakendur eða könnuðir hafa í gegnum tíðina bjargað uppblásnum munum á svæðinu frá glötun og afhent söfnum til varðveislu. Meðal þeirra eru Vigfús og Skúli Guðmundssynir frá Keldum, Matthías Þórðarson, Kristján Eldjárn og Þórður Tómasson. Nánar verður fjallað um gripasöfnun þeirra í kafla 4.

⁴⁹ Þór Hjaltalín 1999a og 1999b.

⁵⁰ Guðmundur Ólafsson 2007.

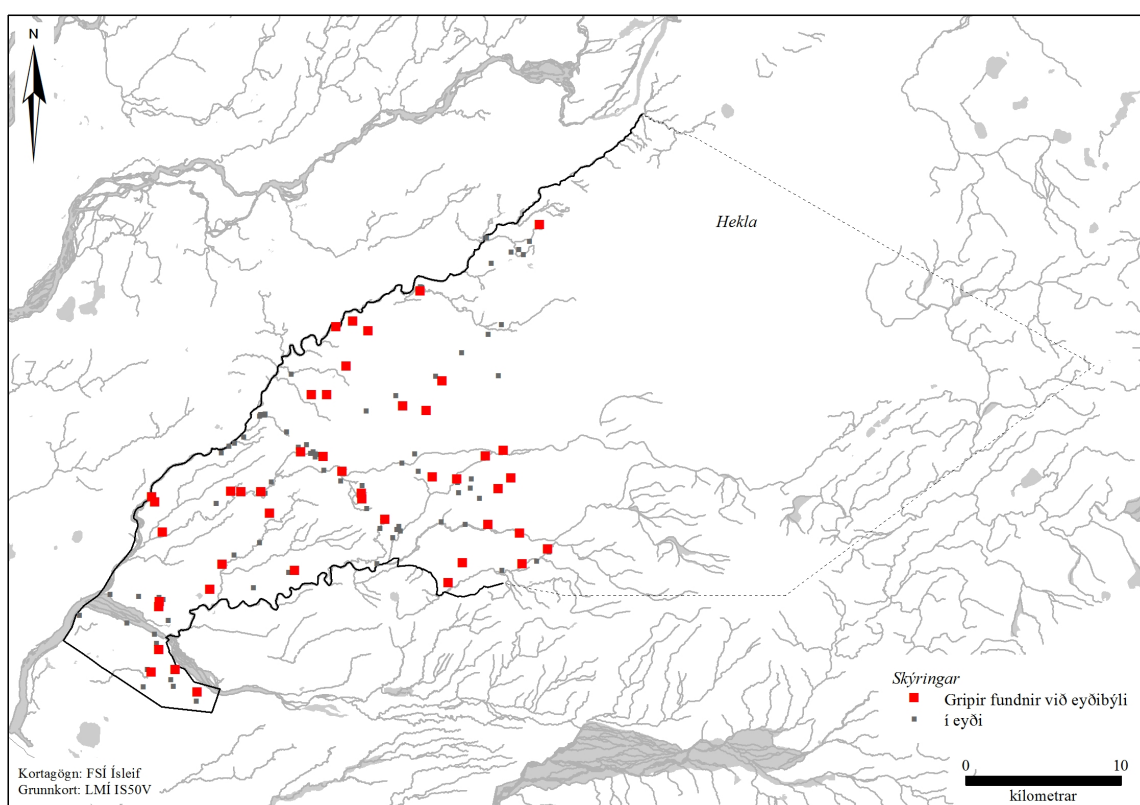
⁵¹ Sjá t.d. Ársskýrslu Byggðasafns Árnesinga frá 2008: 7 og heimasíðu rannsóknarinnar, <http://www.facebook.com/pages/Fornleifaranns%C3%B3knin-Koti/192294354157195>

⁵² Kristján Eldjárn, 2000:55.

4. Gripir af rannsóknarsvæðinu

Eitt af því sem gerir eyðibýggðina við Hekfurætur sérstaka er hversu mikið af gripum er til af svæðinu. Fjölmarginir forngrípir hafa verið tíndir upp af örfoka bæjarstæðum og sumir hafa skilað sér til safna. Í þessum gripum er fólgin mikill fróðleikur um eðli og aldur byggðar á svæðinu en áður en rannsókn þessi hófst var lítið vitað um fjölda þeirra eða gerð. Markmiðið með gripaúttekt úr gamla Rangárvallahreppi var m.a. að kanna hversu margir forngrípir hefðu borist þaðan til Þjóðminjasafns Íslands og Byggðasafnsins í Skógum, hvernig gripir þetta væru og hvort þeir gætu aðstoðað við að tímasetja byggðina við Hekfurætur. Stuðst var við aðfangabækur Þjóðminjasafns Íslands og Byggðasafnsins í Skógum, sem að miklum hluta eru skráðar í *Sarp*, gagnagrunn Þjóðminjasafns Íslands. Auk þess hafði Þórður Tómasson, safnvörður í Skógum, tekið saman skrá um jarðfundna gripi úr Rangárfingi ytra sem varðveittir eru á safninu í Skógum, sem hann góðfúslega veitti aðgang að.

Í Sarpi eru rúmlega þúsund færslur um gripi úr gamla Rangárvallahreppi. Þeir eru af fjölbreyttum toga en meira en helmingur þeirra er frá 19. og 20. öld. Allir gripirnir voru

Mynd 8. Allir fundarstaðir gripa frá eyðibýlum á rannsóknarsvæðinu. Þeir bæir þar sem gripir hafa ekki fundist eru merktir með smærri ferhyrningi í gráum lit

notaðir til hliðsjónar í rannsókninni en til grundvallar voru þó aðallega þeir rúmlega 400 gripir sem spanna tímabilið frá landnámsöld og fram á þá 19. Af skrá að dæma eru þeir gripir sem út af standa 19./20. aldar gripir. Að mestu er stuðst við lýsingar og túlkanir þeirra

er gripina skrásettu en það voru aðallega Sigurður Guðmundsson, Matthías Þórðarson, Kristján Eldjárn og Þórður Tómasson.

Umfang þessarar rannsóknar var eðli málsins samkvæmt takmarkað og því var aðaláherslan lögð á að ná böndum yfir fjölda og gerð gripa af Rangárvöllum og safna saman tiltækum upplýsingum um gripina. Greinargóðar lýsingar reyndust gulls ígildi því ekki reyndist unnt að skoða marga gripi í þessari yfirferð og því var oftast stuðst við túlkanir safnamanna og annarra rannsækenda.

Gripir tóku að berast úr Rangárvallahreppi strax í árdaga Forngripasafnsins. Sá fyrsti kom árið 1864 og er skráður af Sigurði Guðmundssyni málara. Það var spjótsoddur af 10. aldar K-gerð fundinn í Gunnarsholti hinu forna í uppblæstri og var hann 83. gripurinn sem skráður var inn í hið nýja safn.⁵³

Mynd 9. Fiskisleggja sem fannst í Sandgili I RA-282:080 sumarið 2008.

Margir hafa safnað gripum í Rangárvallahreppi og frá fyrstu tíð hefur almenningur átt þátt í björgun verðmæta með því að hirða gripi, bæði í uppblásnum rústum og af víðavangi og færa þá söfnum. Þá er ótalinn þáttur fræðimanna sem lögðu í sérstaka leiðangra til að kanna rústirnar og bjarga uppblásnum gripum frá eyðileggingu. Bræðurnir Skúli og Vigfús Guðmundssynir, frá

Keldum, voru þar afar ötulir og afhentu þeir Þjóðminjasafni gripi um langt árabil (1895-1945). Reyndar má halda því fram að ferðir þeirra hafi verið fornleifakannanir því þeir fylgdust vel með ástandi rústa á svæðinu og ágangi uppblásturs og Vigfús fór kerfisbundið um eyðibygðir Rangárvalla og skráði minjar.⁵⁴ Hátt í fjórðungur gripa sem til er á söfnum frá Rangárvöllum er þar fyrir þeirra tilstilli. Brynjúlfur Jónson frá Minna-Núpi afhenti Þjóðminjasafninu skeifu rétt eftir aldamótin 1900 og hana hefur hann sennilega tínt upp í

⁵³ Kristján Eldjárn. 2000: 338-341.

⁵⁴ Vigfús Guðmundsson. 1952, 1954.

rannsóknarferð sinni um svæðið.⁵⁵ Ferðir Matthíasar Þórðarsonar, Kristjáns Eldjárns og Þórðar Tómassonar voru eiginlegir könnunarleiðangrar. Þeir voru meðvitaðir um að bæjarstæði væru að blása upp og nauðsyn þess að bjarga því sem hægt var. Þeirra vegna björguðust menningarsöguleg verðmæti sem annars væru með öllu glötuð. Áður en Skógasafn var stofnað árið 1949 fóru allir gripirnir á Þjóðminjasafnið (eða Forngripasafnið eins og það var kallað til 1911). Eftir stofnun Byggðasafnsins í Skógum hafa flestir þeir gripir sem fundist hafa á svæðinu farið þangað, á sitt héraðssafn.

Í þessari rannsókn var kannað sérstaklega frá hverjum af eyðibýlunum 149 sem til rannsóknar voru hefðu borist gripir til safna. Öllum upplýsingum um slíka gripi var safnað og þær skráðar í sérstakan gagnagrunn. Þó að staðir og svæði leggist í eyði heldur umferð um þá oftast áfram og er ekki hægt að útiloka að seinni tíma umgangur skilji eftir sig minjar. Umferð og umsvif hafa ávalt verið mikil í Rangárvallahreppi og hafa þarf í huga að gripasöfn einstakra bæja geti verið blönduð minjum sem hafa slæðst þangað síðar. Eins og algengt er þar sem landeyðing er mikil er gripasafnið úr Rangárvallahreppi brotakennt og nákvæmar upplýsingar um samhengi gripanna vantar yfirleitt. Með samhengi er átt við upplýsingar um fundarstað gripsins; hvar hann fannst, með hverju hann fannst (t.d. öðrum gripum, beinum, gjalli eða kolum), í hvernig jarðlagi fannst hann (gólfi, öskuhaug, sandi, hruni, torfi, ofan jarðar, lausafundur eða jarðfundinn), hvar á minjasvæðinu (t.d. bæjarrúst, smiðju, útihúsi, kirkju, kumli). Algengast er að eina samhengið sem þekkt er sé örnefnið þar sem gripirnir fundust. Þetta takmarkar mjög möguleika á að hægt sé að skera úr um hlutverk gripa eða aldur þeirra⁵⁶ þar sem gripirnir eru margir tímalausir og hversdagslegir að formi og gerð. Þessir annmarkar gera þó gripina síður en svo ónothæfa til rannsókna. Gripir af ríkulegum forngripasvæðum, eins og það sem hér er fjallað um í Rangárvallahreppi hinum gamla, bera með sér upplýsingar um fjölmarga þætti úr sögu fortíðar.

Niðurstöður gripagreiningar frá Rangárvöllum

Byggð hófst snemma á Rangárvöllum og ýmislegt bendir til að þar hafi snemma orðið þéttbýlt. Við greiningu á aldri býlanna var tímabilinu frá landnámi skipt í fjögur skeið. Tímabilin eru eftirfarandi:

⁵⁵ Brynjúlfur Jónsson. 1898.

⁵⁶ Ewen, Charles R. 2003:6-7.

I	900 - 1300
II	1300 - 1650
III	1650 - 1800
IV	1800 - 1900

Uppblástur getur í sumum tilfellum hafa valdið því að yngstu byggingarstigin vanti alveg. Í öðrum tilfellum má vera að gripi vanti úr elstu byggingarstigum sem enn eru sumsstaðar óblásin og varðveittir neðst í bæjarhólum.

Heildarsamsetning efna gripanna er þannig að járn er 24% safnsins, koparblanda annað eins og steinn 18%. Kléberg er 6% og gler (perlur) 2%. Um 125 gripi var hægt að setja í aldursflokka I-III. Flestir gripanna sem vitað er um á þessu stigi málsins eru frá tímabili I og tímabili IV, en tímabil III er rýrast. Oft var ekki hægt að greina gripi til einstakra tímabila s.s. hnífa, kvarnarsteina úr hraungrýti, brýni, steina með gati og beinflísar og þeir eru því ekki með í flokkuninni í Töflu 2. Hinsvegar voru minjar um rauðablástur settar í tímabil I-II þar sem almennt er talið að vinnsla járns úr mýrrarauða hafi lagst af á 15. öld, þó margt sé enn órannsakað í þessum efnum.⁵⁷ Í *Töflu 2* eru taldir þeir gripir sem hægt er að nota til að aldursgreina byggð. Þeir skiptust á eftirfarandi hátt á milli tímabila:

Tímabil I	65 gripir	T.d. perlur, vopn, skart, kléberg og kúlulaga met
Tímabil I-II	15 gripir	T.d. leifar rauðablásturs
Tímabil II	40 gripir	T.d. steipt og hömruð ílát úr koparblöndu
Tímabil III	5 gripir	T.d. legsteinar, beisliskraut, brauðstill
Tímabil IV	Rúmlega 500 gripir	Frá a.m.k. 25 bæjum af svæðinu, af fjölbreyttum toga; ausur, heillaóskaskeyti, kornbyrður, orf, pottkatlar úr járn, beltislindar, lyklar, þrjónastokkar og gervijólatré og margt fleira.

Tafla 2

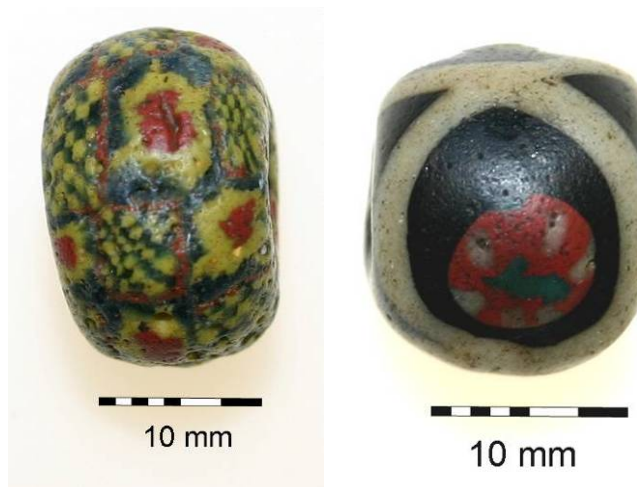
Gripirnir benda til mikillar byggðar á Rangárvöllum strax á 10. öld. Í sömu átt benda auðvitað þau kuml sem fundist hafa á svæðinu, en 10 gripir (þar af 4 tennur úr mönnum og hestum) eru þeim tengd. Óvenju mikið magn gripa úr koparblöndu er í gripasafninu og þar í sennilega margir gripir frá miðöldum. Í sumum tilfellum getur efni gripa gefið vísbendingar um aldur þeirra og skulu hér tekin tvö dæmi: Kléberg er gjarnan talið vísbending um 9. - 11.

⁵⁷ Þorkell Jóhannesson. 1943:58.

aldar byggð, og styðja það bæði eldri og yngri rannsóknir.⁵⁸ Það að klébergsgripir finnast á bæjarstæði er því sjálfstæð vísbending um að staðurinn hafi verið í byggð á því skeiði (tímabili I). Elstu öruggu heimildir um steypa potta úr koparblendingi eru frá 14. öld og voru þeir í almennri notkun fram á þá 17., þegar steypujárnpottar fóru að taka við.⁵⁹ Hamraðir eirpottar eru einnig afar fátíðir frá fyrstu öldum en mun algengari þegar kemur fram á miðaldir. Gripir af þessari tegund falla því að tímabilinu 1300-1650 (tímabil II). Þegar hafa sumir af þeim gripum af svæðinu sem hægt er að rekja gerðfræðilega verið tímasettir, s.s. vopn og skart (t.d. perlur og nælur). Nýlega var gerð rannsókn á öllum perlum á Íslandi og var sú rannsókn lögð til grundvallar greiningu á þeim perlum sem borist hafa af svæðinu.⁶⁰ Margir af gripunum frá svæðinu

eru hins vegar einkennalausir að því leyti að lag þeirra og efni hélst áþekkt um árhundraða skeið og því er ekki hægt að styðjast við þá til tímasetningar. Við greiningu á hlutverki gripa til tegundar var notast við þjóðfræðilegan samanburð. Form og virkni margra áhalda og amboða hér á landi héldust í mörgum tilfellum lítið breytt í

árhundruð, og í sumum tilfellum voru svipuð verkfæri notuð á landnámsöld og fram á 19. eða jafnvel 20. öld. Þegar slíkir gripir finnast í fornum rústum er því slegið föstu að þeir séu sömu tegundar og þeir sem enn þekkjast.⁶¹ *Tafla 3* að neðan sýnir býlin þar sem gripir fundust og frá hvaða tímabili þeir eru.

Mynd 10. *Perlur frá víkingaöld fundnar á Reyðarvatni og Stóra-Hofi.*

⁵⁸ Kristján Eldjárn. 1950:58; Forster, Amanda K. 2001: 55; Guðrún Alda Gísladóttir. í vinnslu: Gripir úr Sveigakoti í Mývatnssveit.

⁵⁹ Hallgerður Gísladóttir. 1994: 204-205; Guðrún Alda Gísladóttir. í vinnslu: Gripir frá Gásam í Eyjafirði.

⁶⁰ Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2005.

⁶¹ Weber, Birthe. 1990:14.

Samtala	Sérheiti	I. 900-1300	II. 1300-1650	III. 1650-1800	IV. 1800-20 öld
RA-288:007	[Húsbrún]/Skógslág		x		
RA-289:023	[Miðbotnar]	x			
RA-289:007	Eystra (Austasta) Reyðarvatn/Kóngshóll	x	x		
RA-288:001	Árbær				x
RA-282:076	Ártúnsrúst/(Árholt)	x			
RA-295:003	Bolholt	x	x		x
RA-299:019	Borgartún				x
RA-304:001	Brekur				x
RA-269:001	Fornibær/Gunnarshóll/Gunnarsholt	x			
RA-308:002	Gaddstaðir				x
RA-270:001	Galtarholt				x
RA-303b:001	Grafarbakki	x	x		
RA-303:001	Gunnarsholt			x	
RA-301:001	Heiði				x
RA-282:119	Keldnakot	x			
RA-282:001	Keldur og nágrenni	x	x	x	x
RA-291:001	Kot				x
RA-317:001	Kragi				x
RA-275:001	Lambhagi	x			x
RA-308:014	Litli Oddi	x	x		
RA-282:098	Markhólarúst/Gilbrún	x			
RA-271:001	Markhóll	x			
RA-282:038	Melakot	x	x		
RA-289:008	Mið Reyðarvatn/Litla Reyðarvatn/Minna Reyðarvatn?		x		
RA-296:001	Gamla-Næfurholt	x	x		
RA-286:001	Rauðnefsstaðir				x
RA-284:001	Reynifell, Krókur-Austurkrókur	x			
RA-282:080	Sandgil I	x	x		
RA-290:002	Steinkross				x
RA-279:001	Stóra Hof				x
RA-314:001	Strympa/Bakrangur				x
RA-276:001	Strönd/Syðri-Strönd				x
RA-298:001	Svínahagi/Svínhagi	x			x
RA-288:002	Tröllaskógur	x			
RA-273:001	Uxahryggur/Fornibær				x
RA-277:001	Vestari Kirkjubær/Vestri Kirkjubær	x			
RA-300:011	Víkingslækur	x	x		
RA-285:001	Þorleifsstaðir				x

Tafla 3

Langflest býlin í *Töflu 3* eru lögbýli sem hafa verið í stöðugri byggð á seinni öldum þó bæjarstæði hafi í mörgum tilfellum verið flutt til. Sumsstaðar gefa gripirnir vísbendingar um hversu gömul bæjarstæðin eru en meginniðurstaðan er að byggð nær aftur á víkingaöld á stórum hluta bæja í Rangárvallahreppi. Tiltölulega fá eyðibýli frá fyrstu tíð eru í töflunni en hún sýnir að á fimm stöðum benda gripir til byggðar 900-1300 (í Miðbotnum, Ártúnsrúst, Keldnakoti, Markhólarúst og Tröllaskógi), þremur til viðbótar á tímabilinu 900-1650 (í Litla Odda, Melakoti og Sandgili) og á einum stað (Húsbrún/Skógslág) vitna gripir um byggð milli 1300 og 1650. Þessar vísbendingar koma að miklu gagni við túlkun annarra heimilda um eyðingu byggðar í Rangárvallahreppi sem fjallað verður um í næstu köflum.

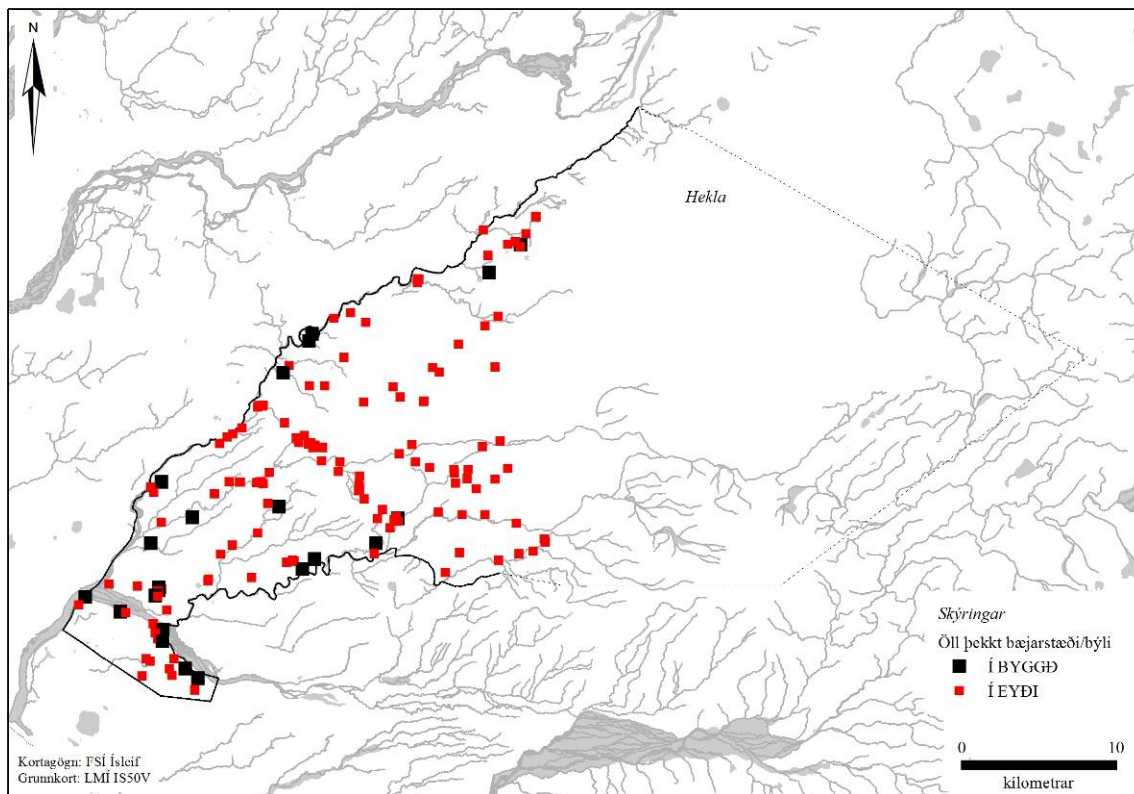
Aðalmarkmið þessarar rannsóknar var að kanna hvort lausfundnir gripir frá Rangárvöllum gætu gefið vísbendingar um aldur og eðli byggðar á svæðinu og niðurstöðurnar eru þær að gripirnir nýtist vel til þessa. Þrátt fyrir það er ljóst að nákvæmari úttekt á gripunum er nauðsynleg til að draga upp skýrari mynd af gripasafninu og um leið af því samfélagi sem þeir voru hluti af. Sem dæmi má nefna að geta fágæt efni s.s. góðmálmar geta bent til sterkrar félagslegrar eða efnahagslegrar stöðu býlis eða bæjar, rétt eins og mikið magn járngjalls getur bent til sérhæfðrar og sérstakrar starfsemi á stað og um leið gefið vísbendingar um stöðu hans. Sem dæmi má nefna að í Þjórsárdal, sem einnig hefur orðið illa úti af náttúrunnar völdum hafa rannsóknir á gripum í samhengi við aðrar rannsóknir, varpað ljósi á marga þætti í daglegu lífi Þjórsdæla, s.s. dægradvöl, vopnaburð, eldamennsku, tóvinnu o.s.frv. og að talsverður munur virðist hafa verið á efnahagslegri stöðu býla í dalnum.⁶² Mikil líkindi eru með aðstæðum í Þjórsárdal og á Rangárvöllum og bæði svæðin líða fyrir nábyli við Heklu. Rannsókn í Þjórsárdal sýndi að varðveisluskilyrði voru mismunandi milli bæjarstæða og að fjöldi gripa frá einstaka stöðum var mjög mismunandi. Heildstæð gagnasöfn frá brotakenndum svæðum geta gefið stórmerkilegt sjónarhorn á söguna en segja má að þau sýni fremur þverskurð efnismenningar svæðisins fremur en sögu einstakra bæja. Þegar er farin að birtast mynd af samfélagi í gegnum gripina sem fólkið í Rangárvallahreppi gamla hafði handa í milli.

⁶² Guðrún Alda Gísladóttir. 2004.

5. Greining á vettvangsgögnum

Eins og fram kom í inngangi byggir forkönnun þessi að talsverðu leyti á þeim gögnum sem safnað var við aðalskráningu fornleifa í gamla Rangárvallahreppi á árunum 2006-2009. Markmið verkefnisins var m.a. að afla upplýsinga um eyðibýggð á Rangárvöllum og nota þær til þess að tímasetja byggðina og eyðingu hennar og kanna rannsóknarmöguleika.

Við úrvinnslu skráningargagna frá Rangárvöllum var byrjað á að safna saman upplýsingum um alla bæi í hreppnum en aðaláherslan var lögð á eyðibýlin, bæði lögbýli og

Mynd 11. Yfirlitskort yfir skráð bæjarstæði í eyði og byggð í Rangárvallahreppi í upphafi 21. aldar

hjáleigur.⁶³ Bæirnir sem lagst hafa í eyði voru í byggð á mismunandi skeiðum en aðeins voru teknir með þeir bæir sem byggðust fyrir a.m.k. 100 árum.⁶⁴ Í Rangárvallahreppi eru þekkt samtals 172 bæjarstæði og af þeim eru 149 í eyði en aðeins 23 í byggð. Því hafa um 87% allra þekktra bústaða á svæðinu lagst í eyði. Þetta er gríðarleg fækkun byggðra bóla sem skýrist auðvitað af mörgu en ljóst er að uppblástur og nábylið við Heklu hafa haft mikið um það að

⁶³ Þar sem ritaðar heimildir og örnefni gefa til kynna fasta búsetu er talið eyðibýli óháð því hversu lengi var búið á staðnum.

⁶⁴ Sbr. reglu um hundrað ára lágmarksaldur fornleifa. Rétt er þó að geta þess að býlin fóru í eyði á ýmsum skeiðum og þau síðustu árið 2002.

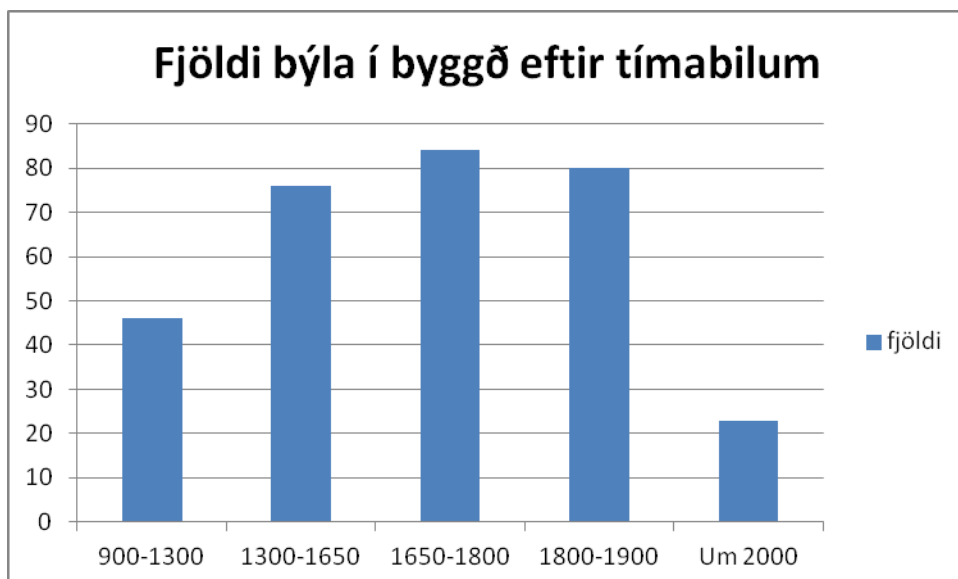
segja. Þær upplýsingar sem lagðar voru til grundvallar við úrvinnsluna er að finna í töflu sem birt er í viðauka.

Upplýsingunum var safnað úr ýmsum áttum s.s. með vettvangsúttekt, með rannsókn á gripum, örnefnum eða úr ritheimildum (t.d. byggt á dýrleika eða fyrri fornleifafundum). Í sumum tilfellum voru tiltækar allnákvæmar upplýsingar og öllu slíku var haldið til haga (sjá töflu í viðauka) en oft var aðeins hægt að tengja byggingu eða eyðingu bæjar við mjög vítt tímabil. Sökum þess var ákveðið að skipta tímabilinu eftir landnám upp í fjögur skeið: 1) 900-1300; 2) 1300-1650; 3) 1650-1800; 4) 1800-1900.⁶⁵ Reynt var að nota tiltækar vísbendingar til að ákveða hvaða bæir voru líklega í byggð/eyði á hvaða skeiði en frá upphafi var ljóst að nokkra fyrirvara þyrfti að hafa á niðurstöðum aldursflokunar. Í fyrsta lagi ber að hafa í huga að hvert aldurs skeiðanna fjögurra er langt og að býlin þurfa ekki að hafa verið í byggð allt það tímabil þó að merkt sé í reitinn. Til að mynda getur býli sem merkt er í byggð á tímabilinu 900-1300 hafa byggst í kringum 900 en farið í eyði 100 árum síðar, um 1000. Nákvæmari aldursgreiningar er ekki hægt að gera nema með ítarlegri rannsókn. Í öðru lagi eru þær vísbendingar sem fundust í forkönnun brotakenndar og því er líklegt, svo að dæmi sé tekið, að sum þeirra býla sem heimildir og önnur gögn vitna um að séu komin í byggð á tímabilinu 1300-1650 kunni að hafa byggst upp á næsta tímabili á undan, 900-1300 þó að engar vísbendingar hafi fundist um það í þessari úttekt. Ljóst er því að sú mynd sem hér er dregin upp af byggðinni, aldri hennar og eyðingu er gróf - og í sumum tilfellum ónákvæm - en skýrari mynd fæst ekki nema með uppgrefti. Myndin gefur ákveðna vísbendingu um byggðina og er hér lögð fram sem upphafsstef í frekari rannsóknum og á, án efa, eftir að breytast talsvert á næstu árum. Könnunarskurðir munu gefa mun nánari upplýsingar um aldur byggðar og gera kleift að greina finni blæbrigði og sveiflur í byggðarþróun. Sem dæmi má nefna að rannsóknir af Norðausturlandi sýna að gríðarlegar breytingar urðu þar á byggð á tímabilinu frá landnámi og fram til um 1300 en þá hafði þegar stór hluti (um 30%) elstu byggðar á svæðinu lagst af. Vel má vera að nánari rannsóknir við Hekluætur muni leiða í ljós mikilvægar upplýsingar um nákvæmlega aldurssettar sveiflur á búsetu.

Annað af aðalmarkmiðum verkefnisins var að fá sem gleggsta mynd af ástandi eyðibygðarinnar og þeirri hættu sem að henni steðjaði. Til að gera þetta var margvíslegum upplýsingum safnað um hvern stað s.s. hvort sæist til minja og þá í hvaða ástandi þær voru, hvort þær töldust í hættu eða ekki og ef svo var, af hvaða völdum. Á hverjum bæ var talinn saman fjöldi minjaeininga sem tilheyrði staðnum, þ.e. hversu margar stakar tóftir eða

⁶⁵ Fimmta skeiðið mætti þó kalla þann tímapunkt þegar skráning var gerð á árunum eftir 2000.

mannvirki töldust tilheyra skráðu bæjarstæði. Á mörgum eyðibýlanna voru aðeins skráðar stakar tóftir eða þústir en stundum voru skráð heilu túnin með túngörðum, úthúsum, bæjarhólum og bæjartóftum. Fjöldi minjaeininga getur gefið vísbendingar um varðveislu minjastaðarins, umfang hans og mögulega lengd búsetu og efnahagslega stöðu. Á hverju bæjarstæði var einnig reynt að greina líklegustu orsök þess að bærinn fór í eyði. Þetta var ekki alltaf auðvelt enda hafa án efa í mörgum tilfellum spilað saman margir samverkandi þættir. Þrátt fyrir það var reynt að flokka bæjarstæðin eftir ástæðu eyðingar. Greiningin leiddi í ljós að í furðufáum tilfellum var hægt að rekja hana beint til eldvirkni í Heklu. Kenningar eru uppi um að þrír bær hafi farið undir hraun en í engum af þeim tilfellum er það fullvíst. Nokkrir bær eru einnig taldir hafa eyðst af öskufalli en þegar haft er í huga hversu algengt það var að bær í nágrenni Heklu væru yfirgefnir í nokkur ár eftir eldsumbrot en byggðust síðan aftur þá verður að telja sennilegra að þeir sem fóru endanlega í eyði vegna öskufalls hafi þegar staðið höllum fæti vegna annarra ástæðna, einkum og sérilagi uppblásturs. Um helmingur bæjarstæðanna telst hafa farið í eyði vegna uppblásturs eða annarar landeyðingar en líklegt er að það hlutfall sé í raun enn hærri því í hinum helmingnum eru bær á uppblásturssvæðum sem þó eru taldir hafa lagst í eyði af öðrum ástæðum (t.d. jarðskjálftum, ýmsum félagslegum og efnahagslegum ástæðum) og bendir það til að landeyðing eigi þar einnig þátt í. Greinilegt er þó að uppblástur er algengari og augljósari ástæða þess að bæjarstæði voru yfirgefnir eftir því sem þau eru nær Heklu. Þessi tilraun sýnir að það er ekki einfalt mál eða auðvelt að greina ástæður þess að bær lögðust í eyði og að gera verður greinarmun á áföllum með tímabundin áhrif (jarðskjálftar, öskufall) sem geta valdið því að

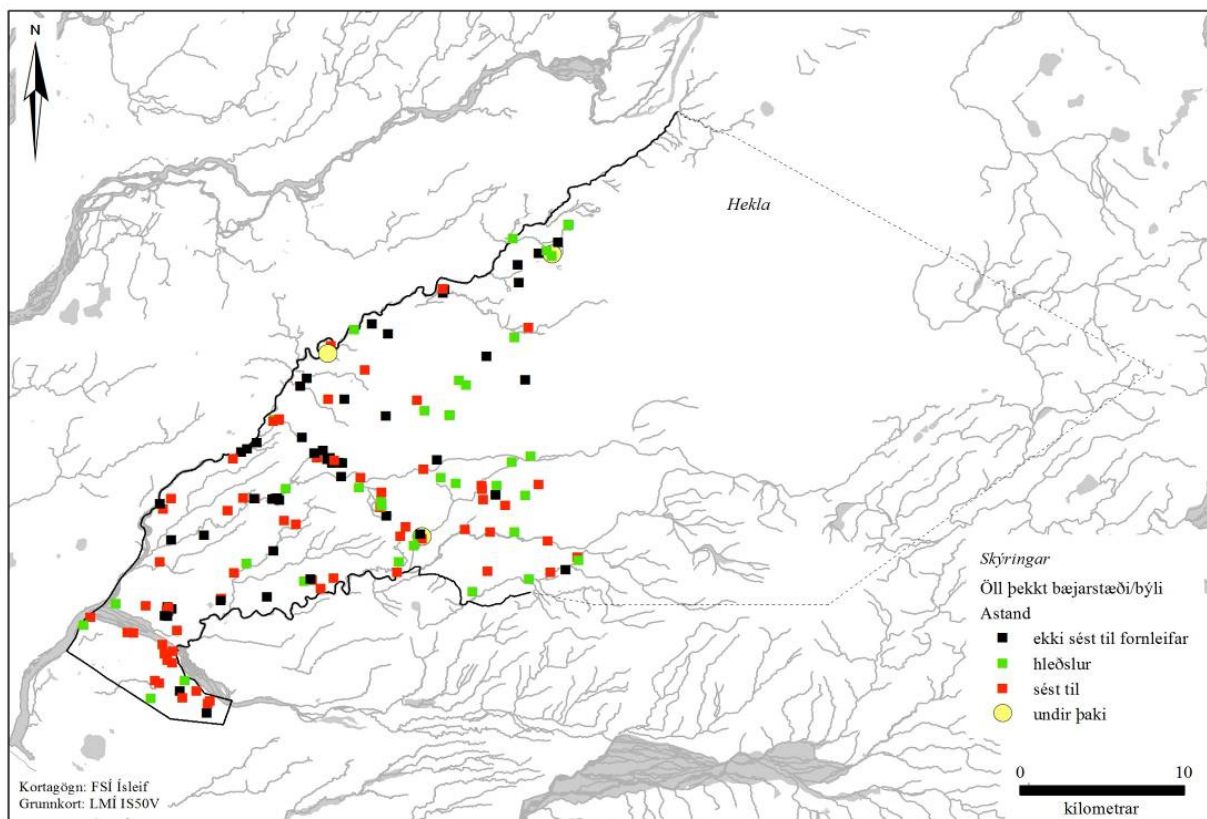

Mynd 12. Fjöldi býla í byggð eftir tímabilum. Undanskilin eru 33 eyðibýli sem ekki er vitað hvenær voru í byggð.

bærir leggjast endanlega í eyði og undirliggjandi ástæðum sem fyrst og fremst helgast af ástandi landsins sem býlin byggðu afkomu sína á. Að afla frekari skilnings á slíkum álitamálum er eitt af markmiðum áframhaldandi rannsókna á eyðibygðinni við Hekfurætur.

Eins og áður hefur komið fram var eitt af höfuðmarkmiðum þessa verkefnis að afla upplýsinga um aldur byggðar á Rangárvöllum, bæði upphaf hennar og eyðingu. Niðurstöður úttektarinnar eru athyglisverðar. Greinilegar vísbendingar eru um að nokkuð hátt hlutfall býlanna, eða a.m.k. 46 býli, hafi byggst strax á fyrsta tímabilinu, frá 900-1300 og fá þeirra farið í eyði á næsta tímabili (1300-1650). Vísbendingar eru um að fjöldi bústaða í byggð aukist eftir því sem nær dregur nútímanum en það helgast eflaust að hluta til af því að heimildir frá yngri skeiðum eru betri en eldri og er rétt að undirstrika að gögnin sem safnað var hafa, að undanskildum þeim gripum sem kannaðir voru, tilhneigingu til að veita ítarlegri upplýsingar (bæði um bæi sem byggjast upp og fara í eyði) eftir því sem nær dregur okkur í tíma (sjá nánar í kafla 6).

Í aðalskráningunni var ástand allra býlanna metið. Á þeim býlum sem hægt var að staðsetja voru öll ummerki horfin á 65 stöðum. Því er ljóst að leifar eyðibygðarinnar eru

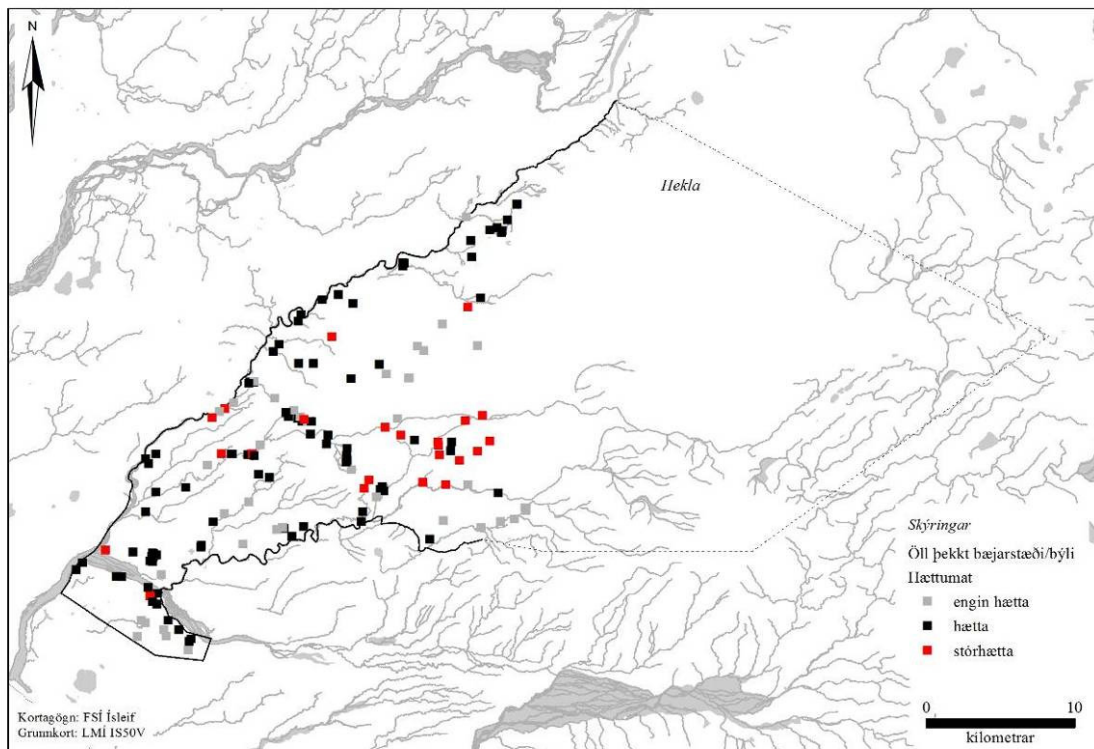

Mynd 13. Ástand bærastæða og býla í Rangárvallahreppi.

þegar illa farnar og mikill fróðleikur um lífið á fyrri öldum á svæðinu er þegar glataður. Á 65

stöðum sáust hins vegar einhver, en gjarnan óljós ummerki (þá flokkað sem *sést til*) og á 37 stöðum sáust greinileg ummerki um tóftir eða önnur mannvirki (þá flokkað sem *hleðsla*). Á þremur stöðum voru hús enn undir þaki. Ekki eru greinileg skil milli svæða með tilliti til ástands bæjarstæða og býla enda hefur uppblástur og sandfok haft áhrif um alla Rangárvelli. Þó virðist vera meira um að hleðslur sjáist á ofanverðu rannsóknarsvæðinu, í blásnu hrauninu, þar sem gróðurþekja yfir minjunum hefur blásið burt og uppgræðsla skammt á veg komin (sjá mynd 13).

Við aðalskráningu var gert hættumat fyrir öll býlin. Niðurstöður þess voru þær að aðeins um þriðjungur af bæjarstæðunum taldist ekki í hættu. Langstærstur hluti bæjarstæðanna taldist hins vegar í hættu (um 52%) eða í stórhættu (16%) (sjá Mynd 14).

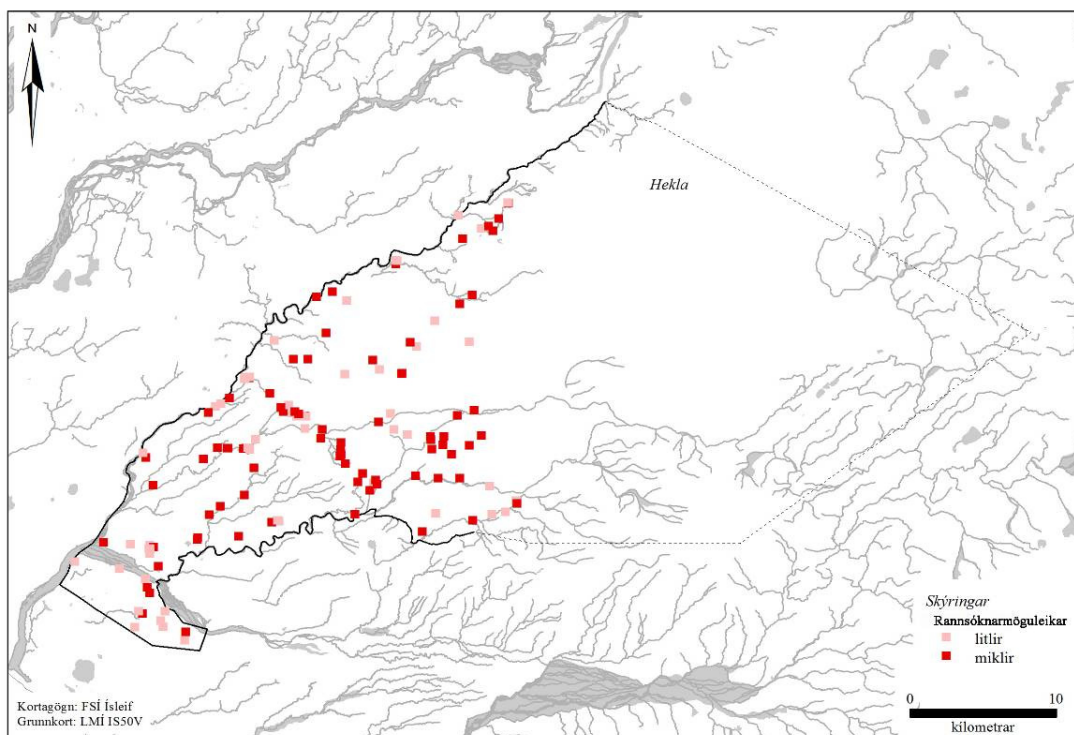

Mynd 14. Mat á þeirri hættu sem steðjar að eyðibýlum í Rangárvallahreppi.

Við yfirferð gagna var lagt mat á það hvaða eyðibýli á svæðinu voru talin henta til frekari rannsókna í þessu verkefni. Þar sem ástand þeirra er víða mjög bágborið er erfitt að leggja nákvæmt mat á þá rannsóknarmöguleika sem kunna að leynast á hverjum stað. Uppgröftur á blásnum rústum, s.s. á víkingaaldarbænum Sveigakoti í Mývatnssveit, hefur sýnt að oft geta umfangsmiklar mannvistarleifar leynst neðanjarðar þó að vart standi steinn

yfir steini á blásnu yfirborðinu.⁶⁶ Um rannsóknarmöguleika verður því ekki endanlega skorið nema með könnunarskurðum. Við mat á rannsóknarmöguleikum minjastaða í Rangárvallahreppi var stuðst við niðurstöður vettvangsrannsókna, tiltæk gögn og mat á gripum.

Við mat á rannsóknarmöguleikum var sérstaklega horft til eyðibýla þar sem upplýsingar um aldur og eðli voru ekki fyrir hendi eða ábótavant og til þeirra eyðibýla sem voru í mestri hættu. Talið var mikilvægt að setja þessa staði í forgang til að freista þess að afla sem mestra nýrra upplýsinga og forða þeim frá glötun. Ákveðið var að skipta eyðibýlunum í tvo flokka; eyðibýli sem henta til frekari rannsókna og hafa mikla rannsóknarmöguleika og eyðibýli sem ekki þóttu hentug til frekari rannsókna. Þannig töldust þau eyðibýli sem hafa farið í eyði um miðja 20. öld ekki sérlega hentug til frekari rannsókna þar sem miklar líkur eru á að vélvæðing 20. aldar hafi þegar raskað töluverðu af minjum en

Mynd 15. Rannsóknarmöguleikar eyðibygðar í Rangárvallahreppi.

einnig er búsetusaga þeirra gjarnan betur þekkt en margra annarra eyðibýla. Að jafnaði töldust ekki þau býli heldur henta vel til frekari rannsókna þar sem engin yfirborðsummerki sáust og sömu sögu var vitanlega að segja um þá staði þar sem staðsetning býla var ókunn eða þar sem aðeins voru óljósar vísbendingar um byggð (t.d. aðeins örnefni sem benti til

⁶⁶ Orri Vésteinsson. 2. apríl 2012. Munnleg heimild.

byggðar s.s. Hjáleigubakki). Þau eyðibýli sem töldust henta til frekari rannsókna í þessu verkefni voru öll farin í eyði fyrir 20. öld og hefur þar afleiðandi að líkindum ekki verið raskað af vélum. Niðurstöðurnar voru að 67 eyðibýli (45%) töldust ekki sérlega hentug til frekari rannsókna, en 82 eyðibýli (55%) töldust henta til frekari rannsókna. Þessar niðurstöður sýna að gríðarmiklir rannsóknarmöguleikar eru fyrir hendi á þessu svæði. Gert er ráð fyrir að taka könnunarskurði á 20-25 stöðum við næstu skref rannsókna í Rangárþingi. Því er ljóst að aðeins um fjórðungur af þeim stöðum sem taldir eru henta til rannsókna verða kannaðir. Staðirnir verða valdir á seinni stigum rannsóknarinnar með dreifingu, umfang og hættumat í huga.

Fyrstu niðurstöður forkönnunar um eyðibýlin á Rangárvöllum eru stórmerkilegar og sýna að gríðarlegur fjöldi býla frá öllum tímabilum Íslandssögunnar er á svæðinu og fjölmörg minjasvæði þar hafa mikla rannsóknarmöguleika.

6. Kortlagning í landupplýsingakerfi (GIS)

Í tengslum við söfnun upplýsinga um eyðibygðina við Heklu var útbúinn gagnagrunnur eins og fjallað var um í kafla 5 og fylgir hann með í viðauka. Samhliða greiningu gagnanna voru upplýsingar kortlagðar í landupplýsingakerfi. Til þessa var notað forritið ArcMap GIS. Markmiðin með að hafa upplýsingarnar tiltækar í landupplýsingakerfi voru eftirfarandi:

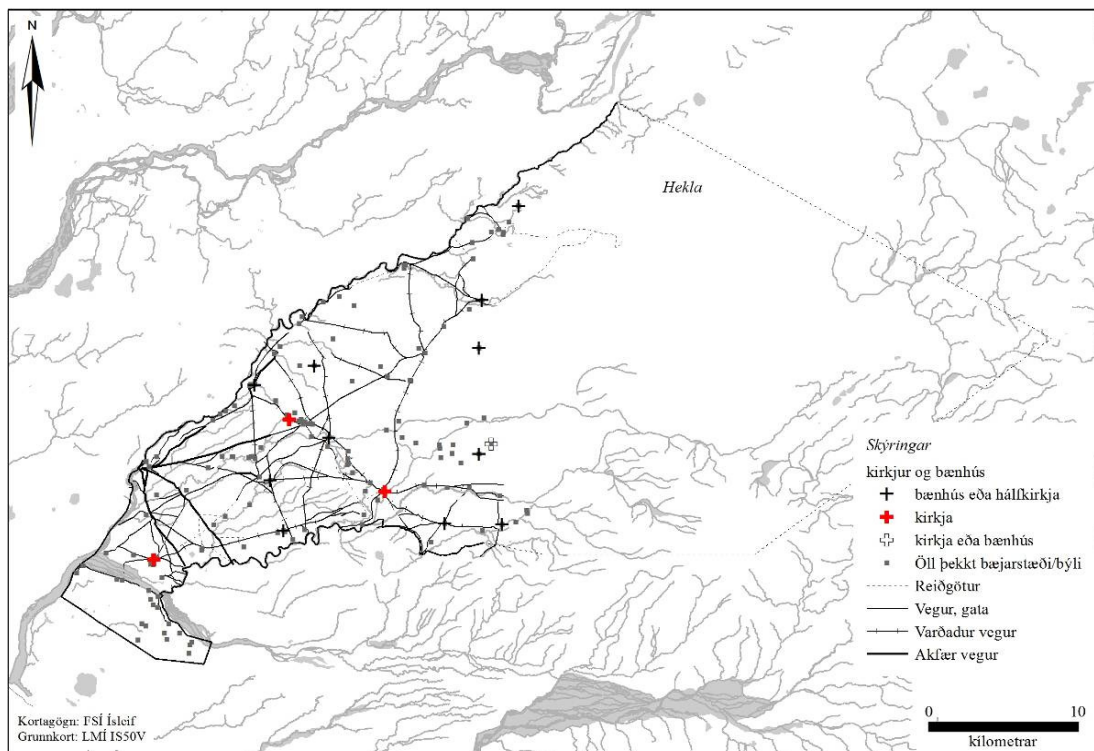
1. Að sýna á einfaldan hátt landfræðilega dreifingu byggðar ásamt helstu niðurstöðum þeirra gagna sem var safnað.
2. Að nota landfræðilega dreifingu til að öðlast betri skilning á upphafi, þróun og eyðingu byggðar á rannsóknarsvæðinu.
3. Að nota landfræðileg gögn til að öðlast betri skilning á samspili þátta s.s. landslags, gróðurfars og byggðar.

Flest af eyðibýlunum í Rangárvallahreppi voru staðsett með sæmilegri eða góðri vissu á vettvangi. Þau voru hnitsett með vörpunininni WGS94 en þegar úrvinnsla hófst var staðsetningargögnum varpað í landshnitakerfi (ISN93) og fór vinnsla gagnanna fram í því kerfi. Í þrettán tilfellum var staðsetning bæjarstæða óþekkt eða svo óljós að ekki var með góðu móti hægt að staðsetja þau og koma þau bæjarstæði því ekki fyrir í kortaupplýsingum.

Auk staðsetningar bæjarstæðanna voru kortaupplýsingar notaðar til að sýna á hvaða skeiðum hver bær var í byggð/eyði og af hvaða orsökum hann lagðist í eyði. Á kortunum voru einnig sýndir rannsóknarmöguleikar eyðibýlanna, hversu margar minjaeiningar var að finna á hverjum bæ, hvort staðurinn var álitinn í hættu og ef svo var, hver hættuorsökin var. Kort voru einnig gerð til að sýna hvar voru kirkjur eða bænhus. Einnig voru gerð kort þar sem sýnd var staðsetning allra eyðibýla þar sem gripir höfðu fundist.

Auk þess að birta á kortum þær upplýsingar sem safnað var í verkefninu var ákveðið að nýta tiltæk landupplýsingagögn um gróðurfar, landslag og aðrar staðfræðilegar upplýsingar til að varpa ljósi á byggðina og eyðingu hennar og setja í nýtt samhengi. Til þessa voru notaðar ýmsar upplýsingar svo sem:

- Herforingjaráðskort (í skalanum 1:50000 frá því um 1908). Allar leiðir voru t.d. merktar af þessum kortum

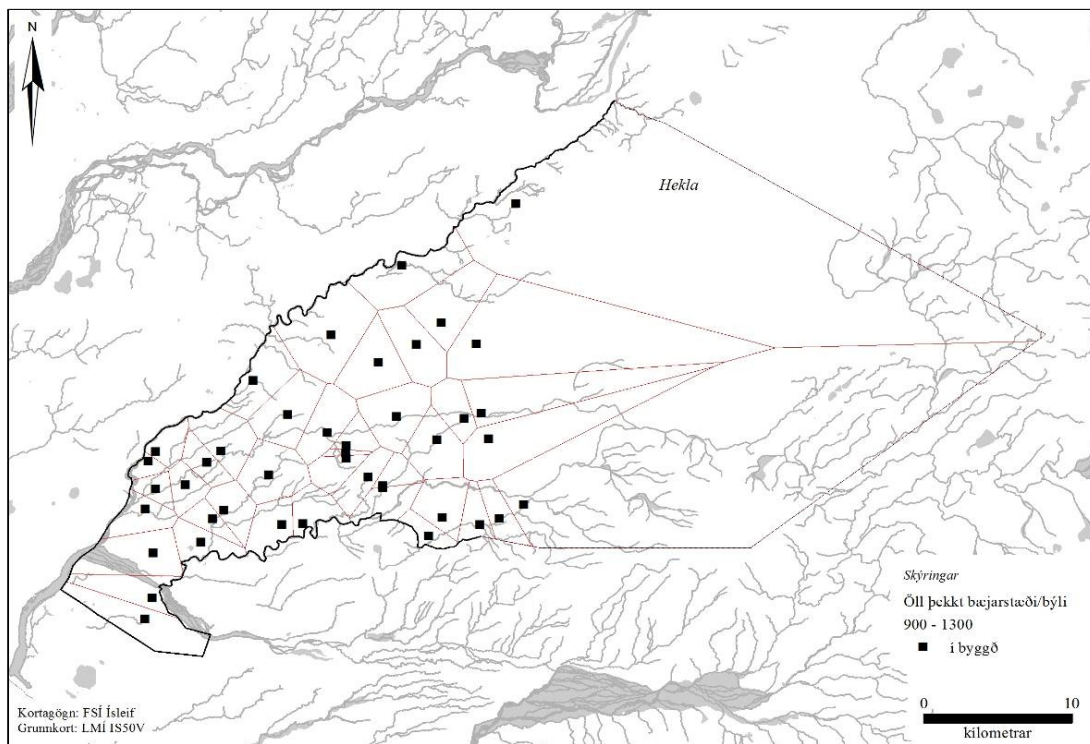

Mynd 16. Kirkjur og bænhus á skráningarsvæðinu ásamt helstu leiðum um 1900. Hvort tveggja má nota til að öðlast betri skilning á þungamiðjum byggðar á hverju svæði.

- Margvísar staðfræðilegar upplýsingar s.s. upplýsingar s.s. hæðarlínur, ár og vötn o.s.frv.
- Upplýsingar um landnýtingu/gróðurfar frá Nyttjalandi (upplýsingar fengnar frá RALA (nú LBÍ) / CORINE (LMÍ))
- Landamerki (upplýsingar fengnar frá RALA (nú LBÍ) í tengslum við Nyttjaland)
- Þrívíddarkort

Reynt var að kanna sem flesta af þeim landfræðilegu þáttum sem tiltækir voru á mótí dreifingu og eyðingu byggðar. Jafnframt þessu var teiknuð upp tilgáta að landamerkjum á elsta skeiðinu eftir Theissen marghyrningakerfi (sjá mynd 17).

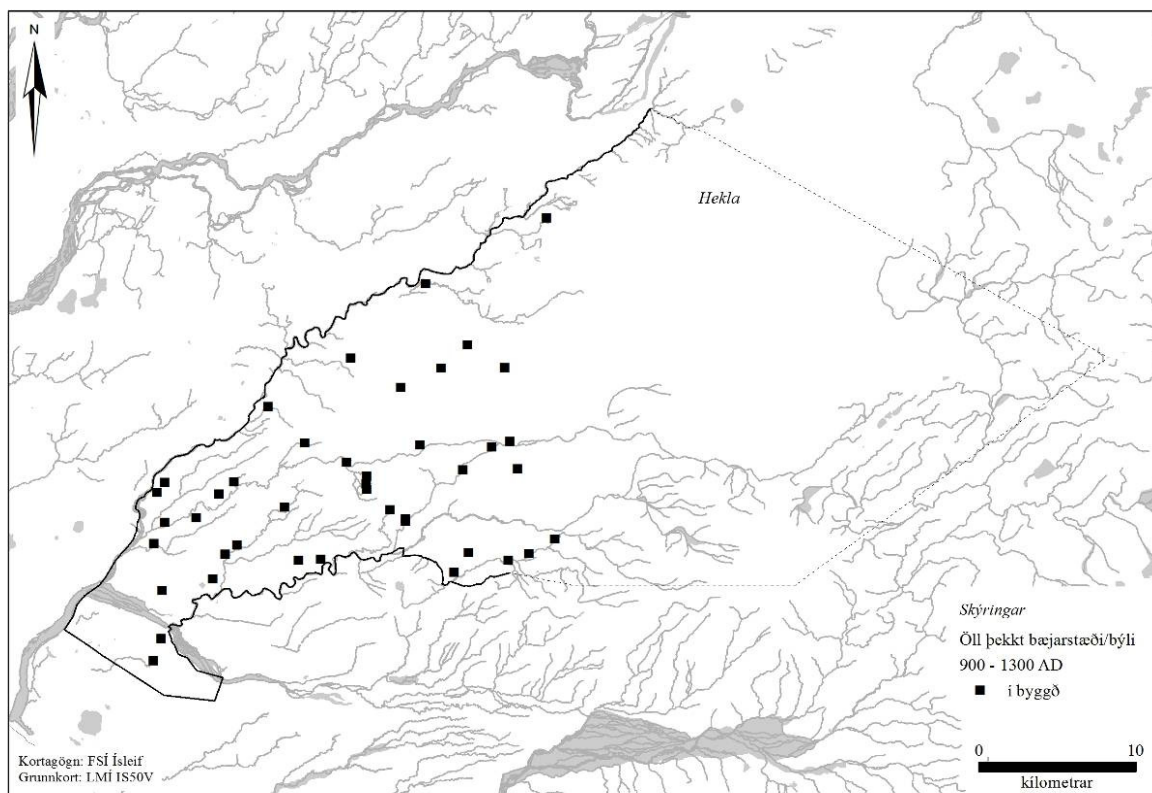
Kortagerðin sýndi að flest bæjarstæðin í Rangárvallahreppi eru, eðli málsins samkvæmt, á suðurhluta svæðisins, fjarri Heklu. Mikið af byggðinni raðast við árfarvegi og hún er auk þess talsvert þétt rétt neðan við þar sem hæð yfir sjávarmáli tekur að aukast um miðbik hins byggða svæðis. Á ákveðnu svæði virðist um skipulagt landnám að ræða, t.d. þar sem bæirnir raðast sitthvorum megin við Hróarslæk. Á þeim slóðum virðist uppbygging bæja aðallega hafa átt sér stað á fyrstu tveimur tímabilunum en eyðing byggðar hefst eftir 1650 og engin byggð er á þessum slóðum í dag. Á tímabilinu 1650-1800 virðast nokkur bæjarstæði á þessum slóðum byggjast upp en austar á svæðinu leggjast bær í eyði á sama skeiði og um

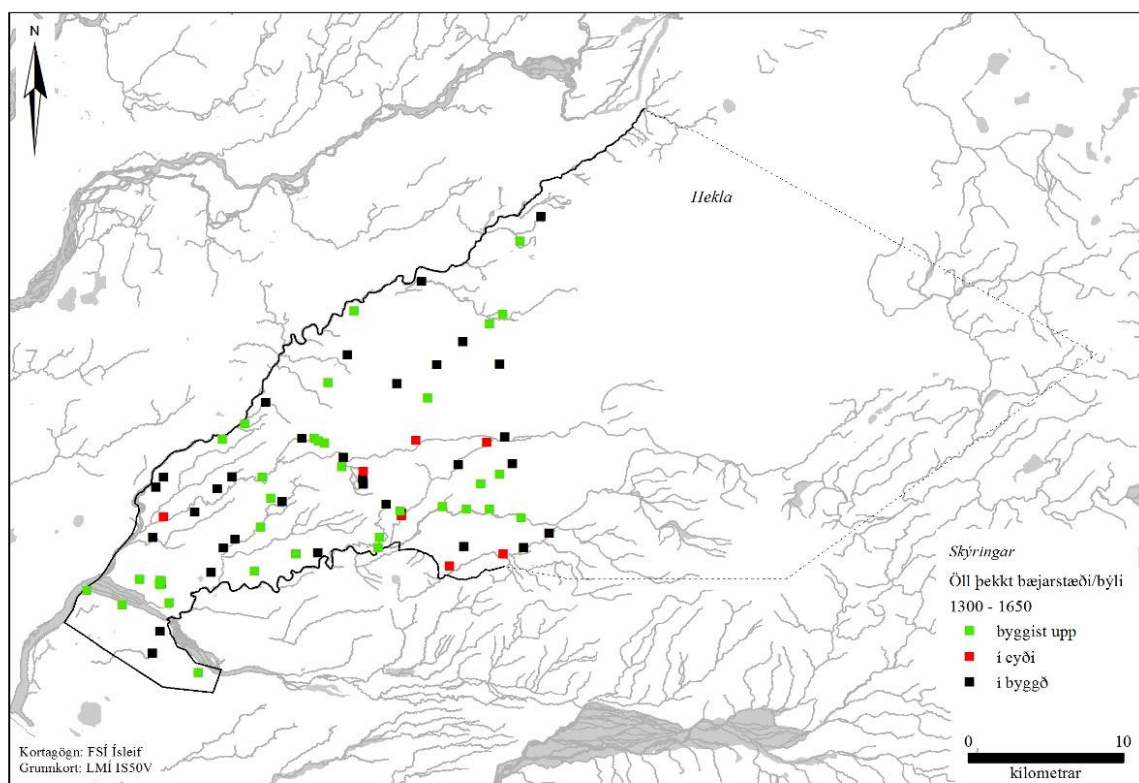
Mynd 17. Bær á Rangárvöllum sem komnir voru í byggð á tímabilinu 900-1300. Inn á kortið hafa verið merkt tilgátulandamerki á milli þessara jarða samkvæmt marghyrningakerfi Theissen.

1900 er allt svæðið komið í eyði og ótengt því leiðakerfi sem sýnt er á herforingjaráðskorti frá 1908.

Svo virðist sem a.m.k. 46 bær hafi verið komnir í byggð strax á elsta skeiði byggðar. Bæirnir dreifast nokkuð jafnt yfir svæðið. Staðsetning þeirra virðist oftast tengjast aðgengi að vatni en þeir eru iðulega við stærri ár og læki á svæðinu. Frá þessu er þó ein undantekning en það eru bæirnir sem raða sér norðaustur-suðvestur á milli Víkingslækjarhrauns/Botnahrauns og Pálsteinshrauns þar sem ekkert vatnsfall er nú. Líklegast er að þarna hafi áður runnið á eða lækur.

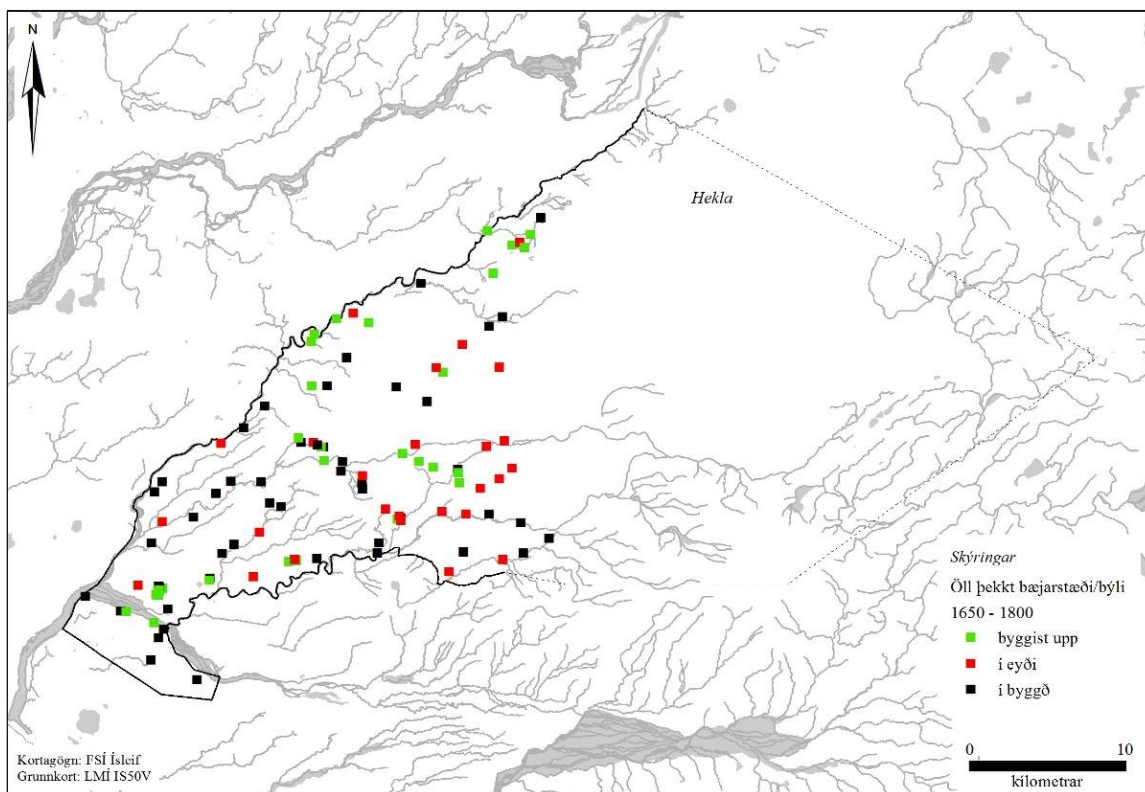
Mynd 18. Staðsetning bæjarstæða í byggð á tímabilinu 900-1300.

Mynd 19. Bærir í byggð/eyði á tímabilinu 1300-1650.

Öll gögn benda til þess að byggðum bólum fjölgi á tímabili II, frá 1300-1650. Þá virðast flest af þeim býlum sem byggjast upp hafa verið við árfarvegi, t.d. austan við Keldur við norðurbakka Fiskár og til norðurs þar sem nú eru miklir sandar og áfram á svæðinu milli Botnahrauns og Pálssteinshrauns. Rétt er að geta þess að sumir þeirra bæja sem fyrstu vísbendingar eru um að hafi verið í byggð á þessu skeiði, kunna að ná lengra aftur í tíma. Auk “nýrrar” byggðar virðast mikið af þeim bæjum sem byggðust upp á fyrri skeiði haldast í byggð á þessu skeiði. Sjö af býlunum sem voru í byggð á tímabilinu 900-1300 virðast þó vera farin í eyði/fara í eyði á þessu skeiði og eru flest þeirra á norðaustasta hluta rannsóknarsvæðisins. Samtals eru vísbendingar um 76 býli/bæjarstæði í byggð á þessu skeiði.

Á þriðja skeiðinu (1650-1800) á svæðinu tekur byggðin nokkrum breytingum. Enn eru að bætast við ný bæjarstæði en samtals eru vísbendingar um að 31 nýtt bæjarstæði á skeiðinu. Það sem vekur þó hvað mesta athygli er að talsverður fjöldi bæjarstæða, eða 24 sem leggst í eyði. Sökum þessa er heildaraukning bæjarstæða á skeiðinu aðeins 7. Fjöl margar ástæður geta hafa legið að baki eyðingu býlanna en á þessu skeiði var uppblástur verulega

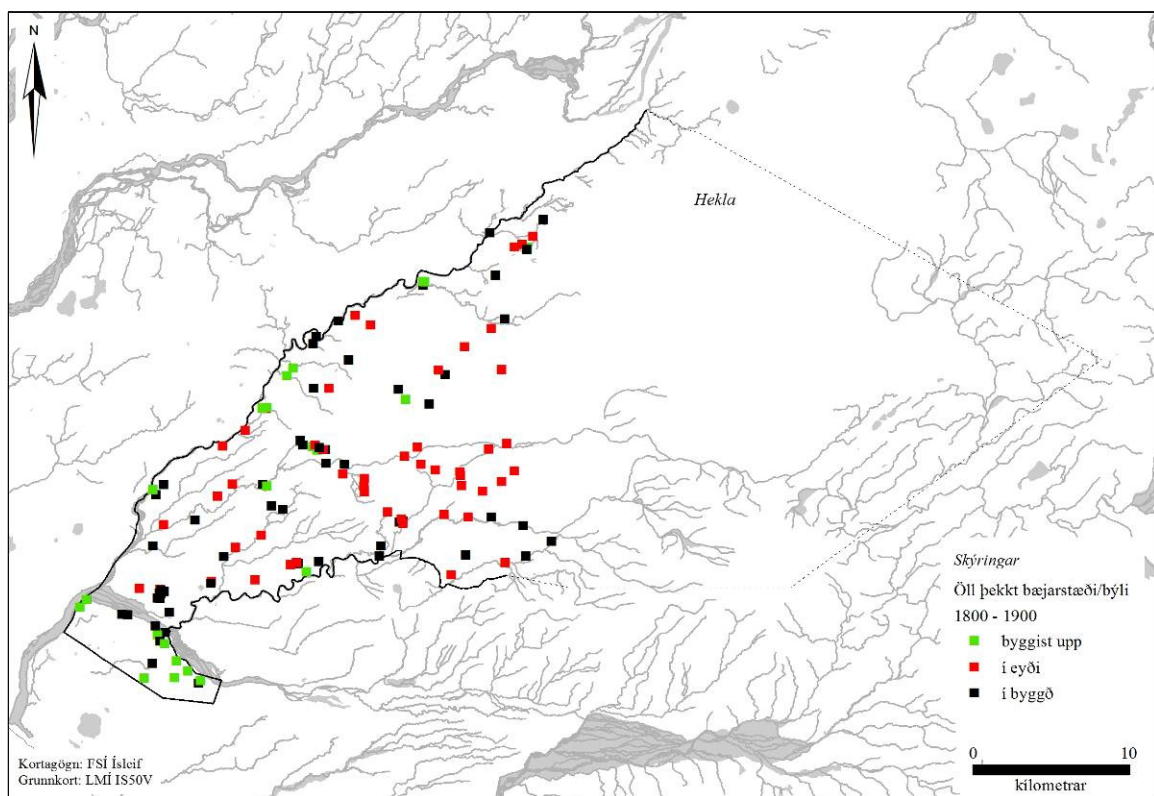
Mynd 20. Bæir í byggð/eyði á tímabilinu 1650-1800.

farinn að herja á byggðina og hefur án efa verið áhrifamikill í eyðingu hennar. Þó að talsvert sé um að býli og bæjarstæði fari í eyði á þessu skeiði eru einnig að byggjast upp ný

bæjarstæði, oftast í nágrenni við eldri bæjarstæði og virðist því sem töluverð tilfærsla á bæjarstæðum innan jarða vegna uppblásturs hafi orðið á þessu skeiði. Að samantölgu benda vísbendingar til að byggðum bóllum fjölgi örlítið á þessu skeiði og eru samtals heimildir um 84 slík á tímabilinu.

Á skeiðinu 1800-1900 eru ýmsar vísbendingar tiltækar um að eyðing byggðar sé hröð á rannsóknarsvæðinu. Þá byggjast upp 24 bæjarstæði en 28 leggjast í eyði og því má í fyrsta sinn sjá greinilega fækkun bæjarstæða á svæðinu. Þau bæjarstæði sem byggjast upp á þessu skeiði eru aðallega við Ytri Rangá og sunnan Þverár. Nýju bæjarstæðin sem byggjast upp á þessu skeiði eru í mörgum tilfellum tilfærsla á eldri bæjarstæðum (t.d. í Gunnarsholti og á Heiði) sem uppblástur eða sandfok hafði þá lagt í eyði en uppblástur á svæðinu nær hámarki á þessu tímabili. Þegar samgöngunet svæðisins frá sama skeiði er skoðað (byggt á upplýsingum af Herforingjaráðskortum) má sjá hvernig eyðibbyggðin norðaustarlega á rannsóknarsvæðinu er alveg komin úr tengslum við helstu þjóðleiðir um svæðið.

Á síðustu hundrað árum hefur dregið mjög úr byggð í Rangárvallahreppi eins og víða annars staðar í sveitum og nú eru aðeins 23 af þeim bæjarstæðum sem fjallað er um í rannsókninni enn í byggð. Ekkert er vitað með vissu um hvenær 33 býlanna á svæðinu voru í

Mynd 21. Bæir í byggð/eyði á tímabilinu 1800 og fram á 20. öld.

byggð en um þau vantar frekari upplýsingar til þess að hægt sé að aldurssetja þau á þessu stigi rannsóknarinnar.

<i>Tímabil</i>	<i>Vísbendingar um býli sem byggjast upp í fyrsta sinn</i>	<i>Fjöldi býla í byggð frá fyrri skeiði</i>	<i>Samtals</i>	<i>Í eyði</i>	<i>Samanlögð aukning/eyðing</i>
<i>900 – 1300</i>	46	-	46	-	(46)
<i>1300 – 1650</i>	37	39	76	7	30
<i>1650 – 1800</i>	31	53	84	24	7
<i>1800 – 1900</i>	24	56	80	28	-4
<i>1900-2000</i>	<i>Ekki skráð</i>	23	23	57	-

Tafla 4. *Fjöldi bæja í byggð og eyði eftir tímabilum. Rétt er að taka fram að engar upplýsingar eru tiltækar um hvenær 33 af eyðibýlunum við Hekfurætur byggjast upp eða eyðast og þeirra er því ekki getið í þessari töflu*

Ljóst er að margir af þeim bæjum sem hafa haldist í byggð til dagsins í dag eiga sér langa sögu og hafa margir þeirra líklega verið í byggð allt frá víkingaöld. Frá þessu eru þó ýmsar undantekningar, en oft er skýringin sú að sjálft bæjarstæðið hefur verið flutt til innan jarðar þó að jörðin hafi haldist í byggð og þannig er bæjarstæðið ungt þó að jörðin hafi lengi verið í byggð. Enn er ekki fullljóst hversu stór hluti nýbýla á hverju skeiði eru í raun eldri bæjarstæði sem færð voru undan uppblæstri eða öðrum versnandi búskaparskilyrðum. Nánari rannsóknir þarf til að skera úr um þetta að fullu. Að samanlögðu er ljóst að byggðin í gamla Rangárvallahreppi hefur tekið miklum breytingum í tímans rás og vísbendingar forkönnunar benda til að hún hafi hreyfst til meira en venjulegt er í íslenskum sveitum.

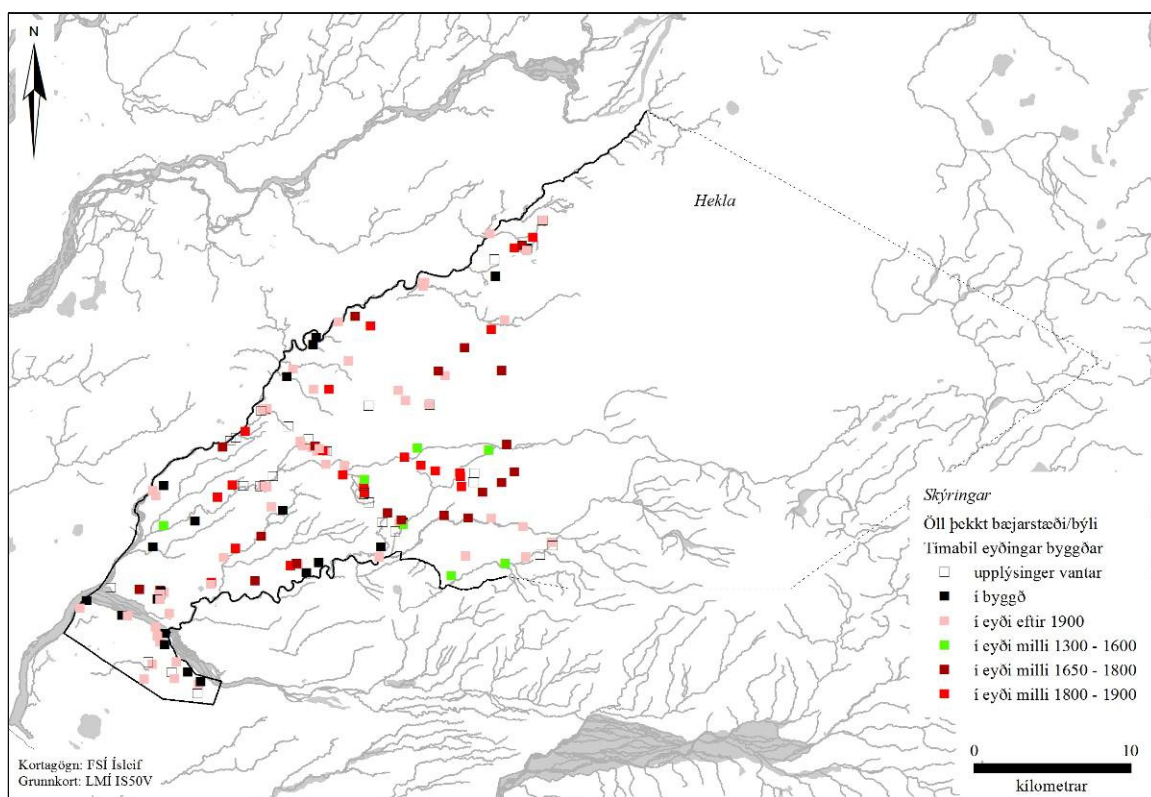
7. Rannsóknaráætlun

Forrannsókn á eyðibýggð í nágrenni Heklu í gamla Rangárvallahreppi hefur leitt í ljós að þar er gríðarlegur fjöldi eyðibóla frá ýmsum tímaskeiðum. Sum hver eru illa leikin og/eða í stórhættu. Ljóst er að umfangsmikilla rannsókna er þörf á svæðinu á næstu árum.

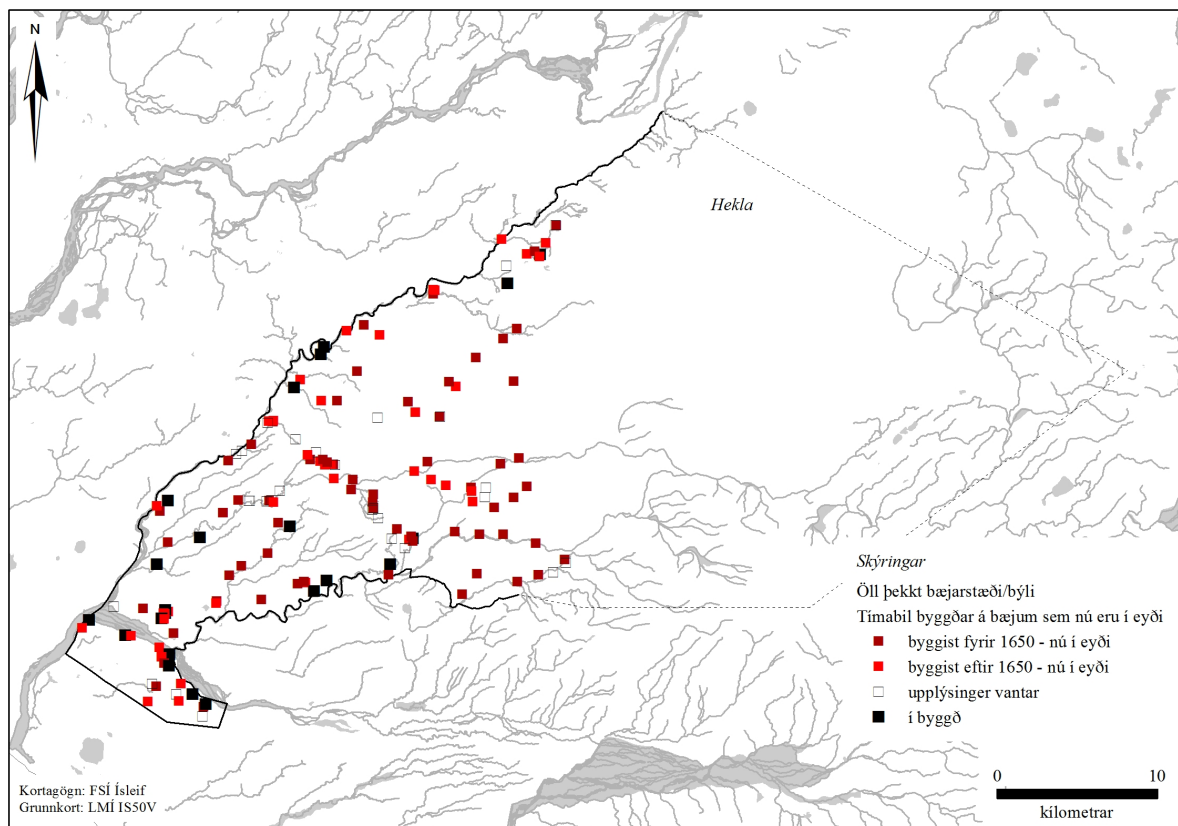
Þeirri rannsókn sem lýkur með skýrslu þessari var ætlað að undirbúa frekari rannsóknir á svæðinu, þróa rannsóknarspurningar og ákvarða hvaða aðferðafræði er hentugust og hagkvæmust til áframhaldandi rannsókna á svæðinu.

Ljóst er að eldvirkni er aðalrót vandans sem bændur Heklubýggða hafa átt við að etja í gegnum aldirnar. Álitamálin snúa að því hvernig fólk brást við breytingum í umhverfinu, hvenær það sá ný tækifæri og hvenær það gafst upp. Spurninguna mætti allt eins orða sem svo: Af hverju hélst jafnmikil byggð jafnlengi við Heklurætur þrátt fyrir að stór hluti ræktar- og beitarlands hafi sannarlega verið orðinn örfoka?

Til að svara þessari spurningu er nauðsynlegt að tímasetja byggðina mun betur en hægt er að gera á grundvelli heimilda, skráningar og gripa eins og gert var í þessari undirbúningsrannsókn. Sú nálgun gaf þó ýmsar vísbendingar um þróun og eyðingu byggðar

Mynd 22. Kort sem sýnir á hvaða skeiðum býli á svæðinu leggjast í eyði.

Mynd 23. Yfirlit yfir þá bæi sem byggðust upp fyrir og eftir 1650 – og eyðing þeirra

en er í mörgum tilfellum of óáreiðanleg eða ónákvæm ein og sér til að hægt sé að nota hana til að þróa kenningar um byggðaeýðingu á svæðinu.

Næstu skrefum rannsókna má skipta í fernt:

1. Söfnun nákvæmra upplýsinga um ástand og umfang minjastaða.

Við aðalsskráningu var gengið á alla minjastaði og þeir hnitsettir. Eðli aðalsskráningar er hins vegar þannig að þar er safnað miklum upplýsingum á stuttum tíma og ekki áætluð nema tæp klukkustund á hverjum stað, að göngunni að honum meðtöldum. Þannig gefst ekki tími til að mæla upp minjastaði eða þaulganga svæðin umhverfis þá. Sökum þessa er þörf á að safna ítarlegri upplýsingum um ástand og umfang rústasvæðanna áður en hafist er handa við uppgröft.

Margar aðferðir eru til að afla nákvæmra upplýsinga um ástand og umfang minjastaða. Slíkt er gjarnan gert með því að leggja út hnitakerfi, mæla svo hvern stein og tóft nákvæmlega og teikna upp. Slíkar aðferðir eru afar tímafrekar og hafa stundum skilað takmörkuðum árangri á illa förnum minjasvæðum eins og því sem hér er til úttekta. Vegna umfangs minjanna við Heklurætur er ekki talið réttlætanlegt að

leggjast í svo tímafrekar aðgerðir. Þess í stað er stefnt á að taka sem mest af loftmyndum, bæði skámyndir úr flugvélum og úr sértílgörðum flugdrekum (en tilraun var gert með slíkt haustið 2011). Þannig ættu að fást nákvæmar upplýsingar um umfang og ástand minja á svæðinu á fljótlegan hátt - áður en uppgröftur hefst. Loftmyndataka verður einnig grunnurinn að kynningu á eyðibýggðinni (sbr. lið 4).

2. *Könnunarskurðir á völdum stöðum.* Stefnt er á að taka 20-25 könnunarskurði víðs vegar á rannsóknarsvæðinu til að meta aldur og eðli rústa. Könnunarskurðir ættu einnig að gefa vísbendingar um umfang og varðveisluskilyrði minjastaða og geta þannig skorið betur úr um rannsóknarmöguleika á hverjum stað. Ljóst er að kjarni áframhaldandi rannsókna við Hekfurætur munu byggja á þeim upplýsingum sem aflað verður með könnunarskurðum.
3. *Þverfaglegar rannsóknir.* Mikilvægt er að áframhaldandi rannsóknir á svæðinu verði þverfaglegar þó að þær byggji á fornleifafræðilegum grunni. Nauðsynlegt verður að flétta inn í verkefnið þeim umhverfis- og sagnfræðirannsóknum sem gerðar hafa verið á svæðinu og leita samstarfs við aðila á þessu sviði um frekari rannsóknir. Ljóst er að saga byggðar í sveitinni verður aldrei sögð nema samtvinnuð við sögu Heklu, eldsumbrota og gróðurfarsbreytinga á svæðinu.
4. *Kynning.* Stefnt er að því að kynna niðurstöður rannsókna hagsmunaaðilum (s.s. Landgræðslunni), heimamönnum og gestum. Gert er ráð fyrir að halda ráðstefnu á rannsóknarsvæðinu þar sem fjallað er um byggðina á þessum slóðum og baráttu íbúanna við gos og afleiðingar þess. Einnig er ráðgert að halda litla sýningu þar sem niðurstöðum þessa verkefnis er miðlað til áhugasamra.

Í áframhaldandi rannsóknum verður leitast við að beita heildstæðri nálgun þar sem markmiðið er að öðlast skilning á þróun byggðar sem er ekki afdalur eða hálendisbyggð. Áhersla verður einnig lögð á að draga fram andstæðuna við Þjórsárdal þar sem heil sveit lagðist í eyði á tiltölulega afmörkuðu tímabili. Þjórsárdalur er fjær Heklu en efsti hluti Landsveitar en samt hélst meiri byggð lengur á síðarnefnda svæðinu en í dalnum. Rannsóknin miðar því einnig að því að varpa nýju ljósi á byggðaeýðingu í Þjórsárdal. Sömuleiðis er lögð áhersla á samanburð við aðra landshluta þar sem byggð lagðist einnig af án þess að það verði rakið beint til eldvirkni. Rannsóknir á byggðinni við Hekfurætur gætu orðið ómetanlegt framlag til áframhaldandi rannsókna á byggðaeýðingu á Íslandi sem er ein af höfuðspurningum fornleifafræðinnar hér á landi.

Ljóst er að lausnin er flókin og krefst flókinnar kenningasmíðar sem tekur mið af því að aðstæður í umhverfi jafnt sem samfélagi hafa verið breytilegar í gegnum tíðina. Leitast verður við að tímasetja upphaf og endi búsetu á hverjum stað og meta hvort endir búsetu á tilteknum stað þýddi að búskapur lagðist af eða færðist bara um set. Á grundvelli þessara upplýsinga (auk þeirra sem þegar er safnað) verður leitast við að gera grein fyrir þróun byggðarinnar frá einu tímabili til annars og leggja mat á að hversu miklu leyti búskaparhættir breyttust/aðlöguðust breyttum aðstæðum í umhverfinu. Markmið verkefnisins er að greina í sundur bein áhrif eldgosa (hraun, öskufall) og óbein (uppblástur, gróðurfarsbreytingar) og leggja mat á aðra áhrifaþætti sem gátu stuðlað að viðhaldi eða eyðingu byggðar (t.d. eignarhald, hagsmunir annarra s.s. til beitar, skógarhöggs). Með þessu verður skapaður grundvöllur til að skilgreina umhverfislega og samfélagslega þröskulda, stig í þróun sem þýddu að ekki yrði horfið til fyrri háttar.

8. Helstu niðurstöður og næstu skref

Á Rangárvöllum hafa bein og óbein áhrif eldvirkni Heklu á byggð verið mjög mikil í aldaraðir. Hekla hefur gosið 18 sinnum á sögulegum tíman en þar af virðast þó aðallega sex gos hafa haft mjög eyðileggjandi áhrif á byggðina umhverfis. Eyðileggingin stafaði að litlu leyti af hraunrennsli en mun fremur af óbeinum áhrifum eldgosanna; gjóskufalls og uppblásturs í kjölfarið. Uppblástur á Rangárvöllum er talinn hafa færst mikið í aukana í byrjun 16. aldar, eftir Heklugosið 1510. Hann nær svo hámarki undir lok 19. aldar þegar öll byggð á Rangárvöllum var í hættu vegna landeyðingar.

Niðurstöður forkönnunar sýna að byggðin í nágrenni Heklu varð líklega mjög umfangsmikil fljótlega eftir landnám og ljóst er að talsverð byggð var komin í nágrenni Heklu strax á víkingaöld. Um það vitna m.a. fjölmargir víkingaaldagripir sem borist hafa söfnum úr uppblæstri á þessum slóðum. Gríðarlegt tjón hefur orðið á byggðinni í gegnum aldirnar sökum nálægðarinnar við Heklu og ýmislegt bendir til að eyðing byggðar hafi verið mismikil eftir öldum. Talsverðar leifar eyðibygðarinnar sjást enn í nágrenni Heklu en þó er mörgum af mikilvægustu minjastöðunum, þar á meðal friðlýstum býlum, mikil hættu búin vegna rofs og sandfoks og öll ummerki um þónokkra staði eru þegar horfin.

Ljóst er að í eyðibygðinni við Heklurætur felast miklir möguleikar til rannsókna. Í henni er fölginn fróðleikur um daglegt líf á þessum slóðum á fyrri öldum, mataræði, neysluvenjur og búskaparhætti en jafnframt getur hún gefið vísbendingar um aðlögun íbúa að breyttum umhverfisaðstæðum víðs vegar um land. Hin öra uppbygging og eyðing bæjarstæða ásamt góðri

Mynd 24. Bæjarhóll og hluti heimatúns Árbæjar RA-288:001, sem fór í eyði 1899 vegna uppblásturs. Sjálft heimatúnið skemmdist raunar aldrei en allir úthagar jarðarinnar hurfu nær alveg í uppblástur. Myndin er tekin úr flugdreka (Óskar Gísli Sveinbjarnarson).

varðveislu gjóskulaga gerir það að verkum að óvenju auðvelt ætti að vera að aldursgreina uppgrafnar minjar mjög nákvæmlega og þ.a.l. auðveldara að segja til um tímabundnar sveiflur í byggð og búskaparháttum.

Reynt verður að meta hver áhrif eldsumbrota í Heklu hafa verið á byggðina og hvernig eyðing hennar tengist eldgosum og uppblæstri, hvaða aðrar breytur hafa haft áhrif á og hvernig íbúar við rætur fjallsins aðlöguðu sig að þeim aðstæðum sem þeim voru búnar. Áframhaldandi rannsóknir munu veita vísindalega studd svör við ýmsum af þeim spurningum sem forkönnun sem þessi megnar ekki að svara með nákvæmum hætti. Þetta eru spurningar líkt og: Er víst að öll þau meintu bæjarstæði sem þekkt eru á svæðinu hafi verið í byggð allt árið, um lengri tímabil eða voru sum kannski fyrst og fremst útstöðvar eða sel? Hníga vísindaleg rök að því að ákveðin býli hafi beinlínis fallið í eyði sökum Heklugosa eða kunna aðrar ástæður að hafa vegið þyngra? Er líklegt að mörg af þeim býlum sem lítið sem ekkert er vitað um hafi verið í byggð í margar aldir? Er hægt að tengja eyðingu býla við stofnun annarra? Enn mikilvægara er þó að umfangsmiklar rannsóknir á byggðinni við Heklurætur gætu á næstu árum gefið okkur innsýn inn í daglegt líf á þessum slóðum, mataræði, húsdýrahald og efnismenningu að því ógleymdu hvernig það var að búa í nágrenni eldfjallsins á ýmsum tímabilum.

Saga byggðarinnar við Heklurætur felur í sér vitnisburð um samspil manns og náttúru sem virðist hafa verið síbreytilegt og í mótun á öllum tímaskeiðum. Íbúar við Heklurætur þurftu á öllum skeiðum að vera undir það búnir að nágrenni þeirra í norðri léti á sér kræla og margoft þurftu þeir að aðlaga búskap sinn að breyttum aðstæðum vegna eldgosa og uppblásturs. Þó að mikill fjöldi bæjarstæða við Heklu hafi lagst í eyði á ýmsum tímaskeiðum héldu íbúar svæðisins áfram að byggja upp ný bæjarstæði og færa gömul til, allt fram á 20. öld og þar er því óvenju auðug flóra eyðibygðar frá öllum skeiðum Íslandsbyggðar.

Við lok forkönnunar hafa verið lagðar línur um hver næstu skref í rannsóknum á svæðinu ættu vera og er nú unnið að fjármögnun frekari rannsókna. Langtímaáætlun gerir ráð fyrir víðtækum rannsóknum á svæðinu á næstu árum en næsta hluta verkefnisins, sem gert er ráð fyrir að unninn verði á næstu þremur árum megi skipta í fjögur stig: að kanna umfang sem flestra af eyðibýlunum 82 sem talin voru hafa gott rannsóknargildi, að velja 20-25 eyðibýli til að kanna frekar með tilliti til aldurs, eyðingar og varðveisluskilyrða, að tvinna saman við þær margvíslegu þverfaglegu rannsóknir sem farið hafa fram á svæðinu á síðustu áratugum og koma á frekari rannsóknum á gróðurfari og uppblæstri á svæðinu og að miðla niðurstöðum rannsókna til áhugasamra (fræðimanna, heimamanna, ferðamanna) með greinaskrifum, ráðstefnu- og sýningarhaldi á rannsóknarsvæðinu.

Rannsóknarhópurinn sem stendur að forrannsókninni vonast til að hún marki upphafið að viðamiklum rannsóknum á eyðibygðinni við Heklu. Slíkar rannsóknir gætu á næstu árum svarað ótalmörgum spurningum um upphaf, þróun og eyðingu byggðar á Rangárvöllum.

Ljóst er að ítarlegar rannsóknir á svæðinu munu ekki einungis veita upplýsingar um byggðina við Heklu heldur einnig veita almennar vísbendingar um samfélög og búskaparhætti eldfjalla- og uppblásturssvæða almennt, svo sem í Þjórsárdal, Hrunamannafrétti og Krókdal í Suður-Þíngeyjarsýslu.

Það er von þátttakanda að hægt verði að hefjast handa við áframhaldandi rannsóknir strax næsta sumar enda ljóst að mörgum af minjastöðunum er bráð hætta búin. Gríðarlegar breytingar hafa átt sér stað á gróðurfari og búsetu við Heklurætur á síðustu öldum og örar breytingar eiga sér enn stað. Á síðustu áratugum hafa stór landsvæði í námunda við Heklu verið grædd upp. Slíkt verður að teljast mikið framfaraspor í örfoka byggðum en í því felst samt sem áður hætta fyrir minjar sem orðnar eru illgreinanlegar enda í mörgum tilfellum líklegt að nýr gróður færi þær á kaf.

Ljóst er að áframhaldandi rannsóknir við Heklurætur ættu á næstu árum veitt ómetanlegar upplýsingar um samfélagið við rætur eldfjallsins og mikilvægt er að hefja þær sem allra fyrst.

9. Heimildir

Alexander Róbertsson, Sveinn Runólfsson og Ingvi Þorsteinsson. 2008. *Grjótagarðar á Íslandi*. Lr 2008/05. Landgræðsla ríkisins. Gunnarsholt.

Andrés Arnalds. 1988a. „Landgæði á Íslandi fyrr og nú.“ *Græðum Ísland. Landgræðsla 1907-1987*. Reykjavík. Landgræðsla ríkisins: 13-32.

Andrés Arnalds. 1988b. „Brautin Rudd. Saga landgræðslu á Íslandi fyrir 1907.“ *Græðum Ísland. Landgræðsla 1907-1987*. Reykjavík. Landgræðsla ríkisins: 33-40.

Archaeological investigations in Mývatnssveit 2007. 2008. Orri Vésteinsson (ritstjóri). Reykjavík.

Árni Hjartarson. 1995. *Ferðafélag Íslands. Árbók 1995: Á Hekluslóðum*. Reykjavík. Ferðafélag Íslands.

Ársskýsla Byggðasafns Árnesinga árið 2008 (2009). Eyrarbakki. Byggðasafn Árnesinga.

Ágúst Guðmundsson. 1996. *Ferðafélag Íslands. Árbók 1996. Ofan Hreppafjalla milli Hvítár og Þjórsár í Árnessýslu ásamt ágripi af jarðsögu héraðsins, virkjunarsögu Þjórsár og lýsingu á Þjórsárdal og fornbylum þar*. Reykjavík: Ferðafélag Íslands.

Áslaug Geirsdóttir et. al. 2012. “Abrupt onset of the Little Ice Age triggered by volcanism and sustained by sea-ice/ocean feedbacks”. *Geophysical research letters*, vol. 39, 5 bls.

Birna Lárusdóttir. 2007, “Settlement organization and farm abandonment: The curious landscape of Reykjahverfi, North-East Iceland.” ritstj. Wendy Davies, Guy Halsall & Andrew Reynolds: *People and Space in the Middle Ages, 300-1300* (Studies in the Early Middle Ages 15). Brepols, Turnhout: 45-63.

Brennu-Njálssaga. Íslensk fornrit. XII. bindi. 1954. Reykjavík. Hið íslenska Fornritafélag.

Bruun, Daniel. 1897. *Fortidsminder og Nutidshjem paa Island. Orienterende Undersøgelser Foretagne i 1896*. København.

Brynjúlfur Jónsson. 1885. „Um Þjórsárdal“. *Árbók Hins Íslenska Fornleifafélags 1884–* 5:38– 60.

Brynjúlfur Jónsson. 1897. „Athugasemdir um Þjórsárdal.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1897*, 20-21.

Brynjúlfur Jónsson. 1898. „Skrá yfir eyðibýli í Landsveit, Rangárvallasveit og Holtasveit í Rangárvallasýslu.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1898*: 1-27.

Böðvar Þór Unnarsson. 2006. *Þingskálar á Rangárvöllum. Uppmæling og samanbu[r]ður við eldri rannsóknargögn auk vangavelta um tilgang og eðli staðarins*. Óbirt B.A.-ritgerð í fornleifafræði við Háskóla Íslands.

Dugmore, Andrew J.; Mike J. Church, Kerry-Anne Maris, Thomas H. McGovern, Sophia Perdikaris & Orri Vésteinsson (2007): „Abandoned Farms, Volcanic Impacts, and Woodland Management: Revisiting the ‘Pompeii of Iceland’.” *Arctic Anthropology* 44/1, 1-11.

Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2005. *Íslenskar perlur frá Víkingaöld*. Óbirt MA-ritgerð í fornleifafræði við Háskóli Íslands.

Ewen, Charles R. 2003. „Artifacts“. *Archaeologist's toolkit*. 4. bindi. Larry J. Zimmerman og William Green (ritstjórar). New York og Oxford: AltaMira press, Walnut Creek og Lanham.

Fornleifarannsóknin Koti. 2012. Slóðin er:

<http://www.facebook.com/pages/Fornleifaranns%C3%B3knin-Koti/192294354157195>.

Skoðað þann 13.02.2012.

Forster, Amanda K.. 2001. „A general report on the soapstone artifacts.“ *Hofstaðir 2001. Framvinduskýrsla*. FS167-91019. Gavin Lucas (ritstjóri). Reykjavík: Fornleifastofnun Íslands: 55-57.

Fríðrik G. Olgeirsson. 2007. *Sáðmenn sandanna: Saga landgræðslu á Íslandi 1907-2007*. Reykjavík. Landgræðsla ríkisins.

Gísli Gestsson og Jóhann Briem. 1954. „Byggðaleifar í Þjórsárdal.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1954*: 5-22.

Guðmundur Árnason. 1958. „Uppblástur og eyðing býla í Landsveit.“ *Sandgræðslan: minnzt 50 ára starfs Sandgræðslu Íslands*. Arnór Sigurjónsson (ritstjóri). Reykjavík. Búnaðarfélag Íslands og Sandgræðsla ríkisins: 50-87.

Guðmundur Ólafsson. 2007. *Keldur á Rangárvöllum. Grafið fyrir rotþró*. Vinnuskýrslur Þjóðminjasafns Íslands 2. (http://www.thjodminjasafn.is/media/utgafa/2007-2_Keldur.pdf)

Guðrún Alda Gísladóttir (í vinnslu). *Gripir frá Gásum í Eyjafirði*. Fornleifastofnun Íslands.

Guðrún Alda Gísladóttir (í vinnslu). *Gripir frá Sveigakoti í Mývatnssveit*. Fornleifastofnun Íslands.

Guðrún Alda Gísladóttir. 2004. *Gripir úr Þjórsárdal*. Óbirt M.A. ritgerð við Háskóla Íslands.

Guðrún Sveinbjarnardóttir. 1992. *Farm Abandonment in Medieval and Post-Medieval Iceland: An Interdisciplinary Study*, Oxford.

Gunnlaugur Kristmundsson. 1958. „Komstu að Kornbrekkum?“ *Sandgræðslan: minnzt 50 ára starfs Sandgræðslu Íslands*. Arnór Sigurjónsson (ritstjóri). Reykjavík. Búnaðarfélag Íslands og Sandgræðsla ríkisins: 41-47.

Hallgerður Gísladóttir. 1994. „Rauðamelskatlarnir.“ *Gersemar og þarfaping. Úr 130 ára sögu Þjóðminjasafns Íslands*. Árni Björnsson ritstj. Reykjavík. Þjóðminjasafn Íslands og Hið íslenska bókmenntafélag: 204-205.

Historical ecology. Cultural knowledge and changing landscapes. 1993. Carole Crumley (ritstjóri). Santa Fe: School of American Research Press.

Islandske Annaler indtil 1578. 1977. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institut.

Ísleif. Gagnagrunnur Fornleifastofnunar Íslands.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín I. 1913-1917. Kaupmannahöfn. Hið íslenska Fræðafélag.

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín II. 1918-1921. Kaupmannahöfn. Hið íslenska Fræðafélag.

Jónas Jónasson. 1885. „Sandeyðingin í Rangárvallasýslu“. *Ísafold* 19. ágúst 1885: 143-144.

Kálund, Kristian. 1984. *Íslenzkir sögustaðir I*. Sunnlendingafjórðungur. Reykjavík. Bókaútgáfan Örn og Örlygur hf.

Kristján Eldjárn. 1949. „Eyðibýggð á Hrunamannafrétti“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1943-48: 1-43.

Kristján Eldjárn. 1950. „Kléberg á Íslandi.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1949-50: 41-62.

Kristján Eldjárn. 1951. „Tvennar bæjarrústir frá seinni öldum“. *Árbók Hins Íslenska Fornleifafélags* 1949-50: 102-119.

Kristján Eldjárn. 1961. „Bær í Gjáskógum í Þjórsárdal“. *Árbók Hins Íslenska Fornleifafélags* 1961: 7-46.

Kristján Eldjárn. 2000. *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*. 2. útgáfa. Adolf Friðriksson (ritstj.). Reykjavík: Mál og menning.

Margrét Hrönn Hallmundsdóttir. 2006. *Hér stóð bær. Áhrif uppblásturs á fjögur eyðibýli í Rangárvallasýslu*. Óbirt B.A.-ritgerð við Háskóla Íslands.

Matthías Jochumsson. 1882. „Fellir og fjárskáði í Landmanna og Rangárvallahreppum.“ *Ísafold* 8. júní 1882: 47.

Matthías Jochumsson. 1887. „Kornbrekkur.“ *Ísafold* 16. mars 1887: 45-46.

McGovern, Thomas H.; Orri Vésteinsson, Adolf Friðriksson, Mike Church, Ian Lawson, Ian A. Simpson, Árni Einarsson, Andy Dugmore, Gordon Cook, Sophia Perdikaris, Kevin J. Edwards, Amanda M. Thomson, W. Paul Adderley, Anthony Newton, Gavin Lucas, Ragnar Edvardsson, Oscar Aldred & Elaine Dunbar. 2007. “Landscapes of Settlement in Northern Iceland: Historical Ecology of Human Impact & Climate Fluctuation on the Millennial Scale.” *American Anthropologist* 109: 27-51.

Orri Vésteinsson & Ian A. Simpson. 2004. “Fuel utilisation in pre-industrial Iceland. A micro-morphological and historical analysis.” *Current Issues in Nordic Archaeology. Proceedings of the 21st conference of Nordic Archaeologists, September 6th-9th 2001, Akureyri*. Garðar Guðmundsson (ritstjóri). Reykjavík: 181-87.

Orri Vésteinsson. 2. apríl 2012. Munnleg heimild um ástand minja í Sveigakoti áður en uppgröftur hófst og þær leifar sem grafnar voru upp.

Perdikaris & Orri Vésteinsson. 2007: "Abandoned Farms, Volcanic Impacts, and Woodland Management: Revisiting the 'Pompeii of Iceland'." *Arctic Anthropology* 44/1: 1-11.

Runólfur Sveinsson og J.B. Campell. 1958. „Greinargerð um gróðureyðingu, sandfok, uppblástur, sjálfræðslu og ræktun sanda og foksvæða á Íslandi, vegna beiðni um tæknilega aðstoð frá F.A.O.“ *Sandgræðslan: minnst 50 ára starfs Sandgræðslu Íslands*. Arnór Sigurjónsson (ritstjóri). Reykjavík. Búnaðarfélag Íslands og Sandgræðsla ríkisins: 250-290.

Safn til sögu Íslands. I. bindi. 1856. Kaupmannahöfn. Hið íslenska bókmenntafélag.

Sigurður Þórarinnsson. 1961. „Uppblástur á Íslandi í ljósi öskulaga rannsókna.“ *Miscellaneous Papers*; 29. Reykjavík. Náttúrugripasafn Íslands.

Sigurður Þórarinnsson. 1968. *Heklueldar*. Reykjavík. Sögufélagið.

Sigurður Þórarinnsson. 1977. "Gjóskulög og gamlar rústir. Brot úr íslenskri byggðasögu". *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1976*: 5-38.

Simpson, Ian A.; Andrew J. Dugmore & Amanda Thomson & Orri Vésteinsson. 2001. "Crossing the thresholds: human ecology and historical patterns of landscape Degradation." *Catena* 42: 175-192.

Stenberger, Mårten red. 1943. *Forntida Gårdar i Island. Nordiska Arkeologiska Undersökningen i Island 1939*. København.

Sturla Friðriksson. 1988. „Rofhraði mældur.“ *Búvísindi*. Reykjavík. Rannsóknarstofnun Landbúnaðarins: 3-10.

Sumarliði Ísleifsson. 1996. *Ísland, framandi land*. Mál og menning. Reykjavík.

Sveinbjörn Rafnsson. 1977. "Sámsstaðir í Þjorsárdal". *Árbók Hins Íslenska Fornleifafélags 1976*: 39–120.

Sveinbjörn Rafnsson. 1990. *Byggðaleifar í Hrafnkelsdal og á Brúardölum*. Rit Hins íslenska fornleifafélags I, Reykjavík.

Valgeir Sigurðsson (1982). *Rangvellingabók*. Fyrri bindi. Rangárvallahreppur: Hella.

Vigfús Guðmundsson. 1952. „Eyðibýli og auðnir á Rangárvöllum“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1951-52*: 91-164.

Vigfús Guðmundsson. 1954. „Eyðibýli og auðnir á Rangárvöllum“. *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1953*: 5-70.

Vilhjálmur Ö. Vilhjálmsson. 1989. 'Stöng og Þjorsárdalur-Bosættelsens Ophær.' *Hikuin* 15:75–102.

Von Troil, Uno. 1961. *Bréf frá Íslandi*. Reykjavík. Bókaútgáfa Menningarsjóðs.

Weber, Birthe. 1990. „Tregjenstander.“ *De arkeologiske utgravninger I Gamlebyen, Oslo. Dagliglivets gjenstander*. I. hluti. 7 bindi. Erik Schia og Petter B. Molaug (ritstjórar). Bergen, Alvheim og Eide Akademiske forlag; 11-180.

Þorkell Jóhannesson. 1943. „Járngerð.“ *Iðnsaga Íslands. II bindi*. Guðmundur Finnbogason ritstj. Iðnaðarmannafélagið í Reykjavík, 40-58.

Þorsteinn Erlingsson. 1899. *Ruins of the Saga Time: Being an Account of Travels and Explorations in Iceland in the summer of 1895*. London.

Þorvaldur Thoroddsen. 1889. “Rauðukambar, Kerlingarfjöll og Kjalvegur. Ferðasaga 1888.” *Andvari* 15: 56–119.

Þór Hjaltalín. 1999a. *Keldur á Rangárvöllum. Framkvæmdir á Keldum 1997-1998 og stefnumörkun um viðgerð bæjarins*. Rannsóknarskýrslur Þjóðminjasafns Íslands 1. Reykjavík. Þjóðminjasafn Íslands.

Þór Hjaltalín. 1999b. *Keldur á Rangárvöllum. Viðgerðir á Keldum sumarið 1997. Vesturtraðir, smiðja, hjallur og Nýjahús*. Rannsóknarskýrslur Þjóðminjasafns Íslands 2. Reykjavík. Þjóðminjasafn Íslands.

Viðauki:

Gagnagrunnur með helstu upplýsingum sem notaðar voru til grundvallar í verkefninu

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar gripa, tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing
RA-262.001	Hátún/Ártún	426826,3264	363988,4338	sést til	hætta		1553 máldagi Oddakirkju	fyrir 1553			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-262.002	Ártún	426826,5236	363988,0393	sést til	hætta		1917 túnakort	óþekkt					elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ			
RA-263.001	Ártúnakot	426395,9591	363505,2075	hleðslur útflettar	hætta		1831 Húsvíjanabók Oddakirkju	1831 (1829)	1904				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-264.001	Bakkakot	429105,1821	363031,843	sést til	hætta		1641 visitasiubók Brynjólfs Sveinssonar biskups	fyrir 1641			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-264.006	Katrínartættur	0	0	ekki sést til fornleifar	engin hætta		20. öld ornefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-265.001	Bakkakotskot/Litla-Bakkakot	429450,1464	363002,0605	sést til	hætta		1797 Húsvíjunarbók Oddakirkju	líklega rétt fyrir	1904			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-266.001	Vestra Fróðholt	0	0	staðsetning ókunn			1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1705	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	landbrot og upp	litir	nei
RA-266.003	Nýja Fróðholt	431228,8136	362263,8091	sést til	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	1705	1906 (fer í eyði)			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-267.001	Fróðholtshjáleiga/Bakka-Fróðholt	431875,9424	361843,6981	sést til	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls (Bakka-Fróðholt - þá í eyði)	fyrir 1711				elstu visbendingar um byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-268.001	Fróðholtshóll	431371,6119	361676,8371	sést til	stórhætta		20. öld Sunnlenskar byggðir V	1819	1907				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-269.001	Fornibær (Eystra Fróðholt)/Gunnarshóll	431534,331	361274,28	sést til	hætta	800-1050_spjótsoddur	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1810	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	landbrot og upp	miklir	nei
RA-269.003	Eystra Fróðholt	431847,935	361136,4126	sést til	hætta		20. öld Rangvellingabók	1810					elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ			
RA-269.008	Stígstött	432293,6866	359346,503	ekki sést til fornleifar	engin hætta		20. öld ornefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-270.001	Galtarholt	431043,4125	359826,7707	sést til	engin hætta	ekki aldursgreinanlegt	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	? Eftir 1940	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-270.007	Blábringa	430519,3586	358871,7578	hleðslur útflettar	engin hætta		1856 sbr. Sunnlenskar byggðir V	1856	1907				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-270.010	Sólrúnartótt	430772,4113	359997,9709	sést til	engin hætta		20. öld ornefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-271.001	Markhóll	432600,979	359993,829	hleðslur útflettar	hætta		20. öld Rangvellingabók	1828	1881				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-272.001	Stórholt	432465,6757	358924,6169	sést til	engin hætta		1825 skv. Rangvellingabók	1825	1883				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-273.001	Uxahryggur/Fornibær	433992,868	358541,9805	sést til	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1332 máldagi Oddakirkju (1270 Fjóslandi máldagi Oddakirkju líkum leitt að því að þetta sé sami staður)	fyrir 1332	fyrir 1917		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-273.002	Uxahryggur	434127,5796	358727,1844	sést til	hætta		engar heimildir	óþekkt					elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ			
RA-273.013	Langhólar/Uxahryggur II	433309,8424	359346,3058	sést til	hætta		engar heimildir	óþekkt					elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ			
RA-273.019	Helgastaðarimi	433927,3859	357955,6002	ekki sést til fornleifar	engin hætta		20. öld ornefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-274.001	Oddahóli/Oddhóll	432128,6007	363169,316	sést til	engin hætta		1553 máldagi Oddakirkju	fyrir 1553	1949		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-275.001	Lambhagi	434826,384	365161,7861	sést til	hætta	900-1100_spjótsoddur	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1800	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-275.002	Lambhagahjáleiga/Lambhagi	434791,6706	365031,6109	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og /20. öld ornefnalýsing	?/1801	1660/1979?			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-276.001	Strönd/Syðri-Strönd	435607,4354	366790,3573	sést til	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1882	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-276.002	Efri-Strönd/Gamlaströnd	436375,8638	367391,1358	hleðslur útflettar	engin hætta		1270 máldagi Oddakirkju 1398 sölubréf Gunnarshólts (ótraust heimild)/1475 sölubréf Gunnarshólts	fyrir 1270	1707	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-277.001	Vestari Kirkjubær	438692,5887	370080,8324	sést til	hætta	900-1100_hringprjónn		fyrir 1475	1968?		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-277.009	Kirkjubæjarhjáleiga	0	0	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	1640	1670		elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-277.010	Melakot	438013,3106	368154,8305	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1397 máldagi Oddakirkju	fyrir 1397	fyrir 1711		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar gripa_ tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing	
RA-277:022	Gröf	435242,53	370695,27	sést til	engin hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1799	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-277:029	Gíslahjáleiga	0	0	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1816 manntal Oddasóknar	fyrir 1816	óþekkt				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei	
RA-278:001	Eystri Kirkjubær	439408,947	369860,5207	sést til	hætta		um 1300 Njála, 13.-14. öld Landnáma	fyrir 1300		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ				
RA-279:001	Stóra Hof (I)	440312,0871	366395,0979	ekki sést til fornleifar	hætta	900-1900_ljósakola úr grágrýti/900-1100?_perla (lausafundur)/ca 1500_lás	1198 Jarteinabók	fyrir 1198	1760-80	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já	
RA-279:006	Stóra Hof (II)	440399,6595	366340,8582	sést til	hætta		71886 grein Páls Sigurðssonar um örnefni	1760-80	rétt eftir 1900		elstu visbendingar um byggð		í byggð	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-279:008	Stóra Hof	440917,0075	365804,1812	sést til	hætta		engar heimildir	óþekkt					elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ				
RA-279:010	Hofshjáleiga	439905,388	366269,4591	hleðslur signar	engin hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	óþekkt	1698		elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei	
RA-279:038	Sandur	0	0	ekki sést til fornleifar	hætta		20. öld (Vigfús Guðmundsson 1951-52)	óþekkt	óþekkt				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-279:039	Draflaleyša I	0	0	ekki sést til fornleifar	hætta		1397 Máldagi kirkjunnar á Stóra Hofi	fyrir 1397	fyrir 1711	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-279:040	Draflaleyša II	437622,3904	365278,1549	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1397 Máldagi kirkjunnar á Stóra Hofi	fyrir 1397	fyrir 1711	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-279:051	Stóra-Hof	440311,8898	366395,4924	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	óþekkt	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-280:001	Minna Hof	441717,1907	366441,4482	sést til	hætta		ca 1200 Kirknaskrá Páls biskups	fyrir 1200		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ				
RA-281:001	Stokkalekur	445706,273	367475,158	hleðslur standa	hætta		um 1300 Njála	fyrir 1300		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ				
RA-281:005	Alda	444944,3534	370367,218	ekki sést til fornleifar	engin hætta		20. öld örnefnalýsing, Vigfús Guðmundsson 1951-52, Rangvellingabók	óþekkt	óþekkt					í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-282:001	Keldur	447116,8993	369077,8913	undir þaki	engin hætta		ca 1200 Kirknaskrá Páls biskups	fyrir 1200		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ				
RA-282:007	Króktún/Gerðisgarður	446898,7571	369036,6692	hleðslur standa grónar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	1839			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-282:034	Hraunkot	447233,47	373317,07	sést til	stórhætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	fyrir 1709/VG			elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-282:036	Keldur (eldri bær?)	447134,6504	368930,5566	sést til	hætta		1300-1350 Þorlákssaga hin yngri	fyrir 1350	óþekkt	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-282:038	Melakot	453779,1104	374141,9055	hleðslur útlattar	stórhætta	900-1100_snældusnúður/1300-1800_pottur	1332 máldagi Oddakirkju	fyrir 1332	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já	
RA-282:076	Ártúnarúst/(Árholt)	449745,0585	369537,0549	sést til	stórhætta		20. öld Helga Skúladóttir 1937-39 , Kuml og haugfé	óþekkt	óþekkt	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-282:080	Sandgill I	450779,5572	372287,8945	sést til	stórhætta	1100-1700_ketill	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1690	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já	
RA-282:081	Sandgill II	450793,96	372061,07	sést til	stórhætta		20. öld (Helga Skúladóttir 1937-39, Vigfús Guðmundsson 1951-52)	18. öld?	fyrir 1786	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei		
RA-282:082	Sandgill III	450889,0228	371385,5434	sést til	stórhætta		20. öld (Helga Skúladóttir 1937-39, Vigfús Guðmundsson 1951-52)	18. öld?	fyrir 1786	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei		
RA-282:083	Skógarhraunsrust	451682,8945	372285,7249	hleðslur útlattar	hætta		20. öld (Helga Skúladóttir 1937-39, Vigfús Guðmundsson 1951-52)	óþekkt	óþekkt					í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-282:098	Markhólarúst/Gilbrún Keldnasel ynggra/Húsborgin/Fjórsborgin	452625,6789	373767,1586	hleðslur signar	stórhætta	900-1000_sex klébergssbrót	1898 Brynjúlfur Jónsson	óþekkt	óþekkt	elstu visbendingar um byggð		leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-282:100		448267,5695	372769,3457	hleðslur útlattar	stórhætta		20. öld (Helga Skúladóttir 1937-39, Vigfús Guðmundsson 1951-52)	1798	1799			elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-282:106	Keldnasel gamla	449208,776	372407,2218	hleðslur útlattar	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1751 prestverkabók sbr. Rangvellingabók	líklega um mið	1780			elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	litir	nei	

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar gripa, tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing
RA-282:119	Keldnakot	446114,7471	369688,1371	sést til	stórhætta	900-1100_grýta, tala	Um 1450 í byggð skv. Biskupaannál Jóns Egilssonar sbr. Helgu Skúladóttir 1937-39	fyrir 1450	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já
RA-282:123	Gíldruhólsrúst/Gildra	445811,7938	369080,0609	sést til	stórhætta		20. öld (Helga Skúladóttir 1937-39, Vigfús Guðmundsson 1951-52)	óþekkt	óþekkt					í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-282:128	Bugrúst	446634,8564	368507,0926	hleðslur signar	engin hætta		20.öld (Helga Skúladóttir 1937-39, Vigfús Guðmundsson 1951-52)	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-282:144	Hóll/Hólar	447022,0291	369240,4132	ekki sést til fornleifar	hætta		14.öld jarðeinabók Guðmundar góða biskups sbr. Rangvellingabók	fyrir 1400	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-282:159		451625,1046	371708,8119	ekki sést til fornleifar	hætta		20. öld Vigfús Guðmundsson 1951-52	óþekkt	óþekkt					í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-282:164	Hraun/Under hraune	448027,1398	373888,0638	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	litir	nei
RA-283:001	Tunga	445610,4167	366824,8735	sést til	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1611	1876	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-284:001	Reynifell	451138,7226	366896,2726	sést til	engin hætta	1100-?_skeifa	1332 máldagi kirkjunnar í Fljótshlíð	fyrir 1332	1981	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-284:040	Holt	450202,447	365610,8907	hleðslur útfattar	hætta	900-1100_kinga, perla	um 1300 Njála	fyrir 1300	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já
RA-285:001	Þorleifsstaðir	454986,7816	366814,0255	sést til	engin hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1947	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	gjóskufall	litir	já
RA-285:008	Hrappstaðir/Smiðjun es	453686,6071	366397,0703	hleðslur signar	engin hætta		um 1300 Njála	fyrir 1300	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já
RA-285:028	Hjáleigubakkur/Hjáleig	455902,742	366988,1842	ekki sést til fornleifar	engin hætta		20. öld örnefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-286:001	Rauðnefsstaðir	456649,4745	367775,5472	sést til	engin hætta		13.-14. öld Landnáma	fyrir 1400	1947	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	gjóskufall	litir	nei
RA-286:018	Stekkatún	456699,5723	367578,1146	hleðslur standa grónar	engin hætta		1905 Brynjúlfur Jónsson	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	já
RA-287:001	Foss	454831,7548	368790,1252	sést til	hætta		1546 kaupbréf	fyrir 1546	1978		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-288:001	Árbær	452800,0348	369357,7681	hleðslur standa grónar	engin hætta		1475 kaupbréf e.t.v. fálstréfi/1641 vísitásiubók	fyrir 1475	1899	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-288:002	Tröllaskógur/Stóriskeið	454261,1533	372339,9646	sést til	stórhætta	900-1100_tálgusteinsbrot úr grýtu, met/1050-1100_silfurnæla/900-1300 snældusnúður	um 1300 Njála/13.-14. öld Landnáma	fyrir 1300	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já
RA-288:003	Litliskógur	452233,378	371045,1154	sést til	stórhætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	óþekkt	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-288:007	[Húsbúrinn]/Skóglág	453429,2151	371646,0911	hleðslur útfattar	stórhætta		1794 skrá séra Jóns Hinrikssonar um byggðar og eyddar jarðir í sókn sinni	fyrir 1794	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-288:026	[Árbúrinn]	451287,0434	369359,5432	sést til	stórhætta		20. öld Vigfús Guðmundsson 1951-52	óþekkt	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei	
RA-289:001	Vestasta Reyðarvatn/Stóra Reyðarvatn	443366,4716	372794,0001	sést til	hætta		1270 máldagi Oddakirkju (nefnir aðeins Reyðarvatn)	fyrir 1270	1926	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-289:007	Eystra (Austasta) Reyðarvatn/Kóngshóll	444640,2166	370991,4674	ekki sést til fornleifar	hætta	900-1100_tala/900-1100?_tala x2/1000-1100_hringja/900-1100_hringja/900-1200_hringja/1300-1600_næla/71200-?_nálf/900-1300_kambur/900-1600?_spjót/900?-1600_hringur/900-1500?_hringur/1600-1700_skeifa/1300?-1800?_still	1270 máldagi Oddakirkju (nefnir aðeins Reyðarvatn).1300? Jarðeinabók Þorláks biskups hinnar yngstu sbr. Rangvellingabók	fyrir 1270	fyrir 1711	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	já

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar gripa_ tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing
RA-289-008	Mið Reyðarvatn/Litla Reyðarvatn	444622,071	371356,9443	hleðslur signar	hætta	1300-1800_ketill	1270 máldagi Oddakirkju (nefnir aðeins Reyðarvatn), 1589 skrá um jarðir Skálhóltsstöls, 1300? Jarleinabók Þorláks biskups hinnar yngstu	fyrir 1270	1872 [1812]	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-289-009	Spámannsstaðir	443264,1065	372164,0308	hleðslur signar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	óþekkt	1693		elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-289-010	Eystra Reyðarvatn	444584,7936	370916,3208	sést til	hætta		1270 máldagi Oddakirkju (nefnir aðeins Reyðarvatn),1300? Jarleinabók Þorláks biskups hinnar yngstu sbr. Rangvellingabók	fyrir 1270	óþekkt					í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-289-023	[Miðbotnar]	444655,9955	371845,1014	sést til	hætta	900-1000_kola/900-1100_gryta, árenna, snældusnúður, kljasteinn	20. öld örnefnalýsing, Vigfús Guðmundsson 1951-52, Rangvellingabók	óþekkt	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-289-038		444636,0747	370993,0453	hleðslur signar	hætta		engar heimildir	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-290-001	Gamli-Steinkross	446833,0778	377652,8896	sést til	hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1849	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-290-002	Steinkross	447282,7741	376991,7572	hleðslur standa	engin hætta	ekki aldursgreinanlegt	20. öld Rangvellingabók	1849	1882				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	uppblástur	litlir	nei
RA-291-001	Kot	449809,16	378607,1136	hleðslur standa	engin hætta	ekki aldursgreinanlegt	1696 jarðabók	fyrir 1696	1981			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-291-007	Kastalabrekka/Stekk atún	449405,6167	378921,7038	hleðslur signar	engin hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	Fyrir 1709	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-291-008	Ketilsstaðavík	451066,5345	380427,0029	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	14. öld?	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	hraun	litlir	nei
RA-292-001	Dagverðarnes	448794,1875	376690,9735	hleðslur standa	engin hætta	ekki aldursgreinanlegt	16.-17. öld Biskupsannáll Jóns Egilssonar	15.öld	1912	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	jarðskjálfti	miklir	nei
RA-292-033		448827,9148	376725,8841	hleðslur signar	engin hætta		engar heimildir	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-293-001	Selsund	453653,0771	382229,9301	sést til	hætta		1587 Dómur	fyrir 1587	fyrir 1951	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-293-058	Litliskógur	0	0	ekki sést til fornleifar	engin hætta		20. öld Rangvellingabók	óþekkt	óþekkt					í EYDI	hraun	litlir	nei
RA-293-059	Skarð-eystra	453443,195	378939,145	ekki sést til fornleifar (fro	engin hætta		ca 1200 Kirknaskrá Páls biskups	fyrir 1200	1390?	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	hraun	litlir	nei
RA-293-061	Litla-Selsund	452796,0901	381625,2069	hleðslur standa grónar	stórhætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	1813	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-293-074	Stóriskógur	0	0	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1898 Brynjúlfur Jónsson	óþekkt	óþekkt					í EYDI	hraun	litlir	nei
RA-294-001	Haukadalur	453034,7447	385058,4803	ekki sést til fornleifar	hætta		1662 visitasia kirkjunnar í Klofa á Landi	fyrir 1662				elstu visbendingar um byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-294-011	Kanastaðir	0	0	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	14.-15. öld?	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	hraun	litlir	nei
RA-294-029		452981,6884	386176,015	ekki sést til fornleifar	hætta		20. öld örnefnaskrá	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-295-001	Elista-Bólholt	444063,6981	382469,9653	ekki sést til fornleifar	hætta	1100-?. Skaflasskeifa, fimmborud og ekki fornleg. Fannst árið 1864	1580 Kaupbréf	Fyrir 1580	fyrir 1700	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-295-002	Gamla-Bólholt/Mið-Bólholt	445043,1682	381827,7675	ekki sést til fornleifar	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1711 Jarðabók Árna og Páls	1711	1789	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	litlir	nei
RA-295-003	Bólholt	442954,4473	382111,9834	hleðslur standa grónar	hætta	1858_Sjálfskeiðingur íslenzkur	20. öld örnefnaskrá, Rangvellingabók	1789	1950	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-296-001	Gamla Næfurholt	456104,5136	388702,7954	hleðslur standa grónar	hætta	1000-1500_Rýtingur eða saxhnífur úr stáli (járn)	ca 1200 Kirknaskrá Páls biskups	fyrir 1200	1846	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	hraun	miklir	nei
RA-296-003	Næfurholt	455081,2573	386886,6535	undir þaki	hætta		20. öld örnefnaskrá	1912?					elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ			
RA-296-012	Hraunteigur	452699,8393	387839,6941	hleðslur signar	engin hætta		20. öld örnefnalýsing	1864	1870	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-296-022	Jóns Erlindssonar	456079,8592	388742,2424	hleðslur signar	hætta		20. öld örnefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-296-060	Ás	455449,4955	387616,2266	ekki sést til fornleifar	hætta		1898 Brynjúlfur Jónsson	óþekkt	óþekkt			elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-296-063	Breiðholt	454274,368	386908,5466	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	1682	fyrir 1711			elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	litlir	nei

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar grípa_ tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing
RA-296.064	Nýlbær	454774,7538	387087,439	hleðslur signar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	óþekkt	Fyrir 1711		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	gjóskufall	miklir	nei
RA-297.001	Háls/Næfurholt	455073,3679	386736,7548	hleðslur signar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	1683	1912			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	jarðskjálfti	miklir	nei
RA-298.001	Svinahagi	448387,6858	384425,947	ekki sést til fomalfeir	hætta	900- ~1700_Steinsnóður með gati_ kuml og sverðshnappur frá víkingaöld 900-1000	13.-14. öld Landnáma	12. öld	1813	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-298.002	Svinahagi/Gamlibær	448511,7467	384639,7499	ekki sést til fomalfeir	hætta		20. öld Ornefnaskrá, Vigfús Guðmundsson 1951-52	1813	fyrir 1907				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-298.029	Svinahagi	448398,5337	384687,0864	sést til	hætta		20. öld Ornefnaskrá	1907	2002				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-299.001	Kaldbakur	441548,9491	381079,6543	Sést til	hætta		20. öld Rangvellingabók, Sunnenskar byggðir V	1784				elstu visbendingar um byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-299.019	Borgartún	0	0	ekki sést til fomalfeir	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1898 Brynjúlfur Jónsson	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-300.001	Pingskálur	441348,7554	380629,3663	undir þaki	hætta		20. öld Rangvellingabók	1811				elstu visbendingar um byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-300.011	Víkingstækur	443614,1991	379581,0611	sést til	stórhætta	900- 1500?_Rauðablásturs moli_ Döggskór, ístað, hringprjónn, rýtingur og hnífur	1270 Oddamáldagi	fyrir 1270	1812	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-301.001	Heiði (I)	442368,8559	377713,4408	ekki sést til fomalfeir	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1332 máldagi Gunnarsholtskirkju	fyrir 1332	Snemma á 18.		elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-301.003	Heiði (II)	0	0	ekki sést til fomalfeir	hætta		20. öld Rangvellingabók	snemma á 18.	Snemma á 18.			elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	litir	nei
RA-301.004	Heiði III/Gamla Heiði	441375,9738	377717,5828	sést til	hætta	ekki aldursgreinanlegt	20. öld Rangvellingabók, Ornefnaskrá	fyrir 1756	1890			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-301.005	Heiði IV	440076,391	379029,3942	ekki sést til fomalfeir	hætta		20. öld Rangvellingabók, Ornefnaskrá	1890	1892			elstu visbendingar um byggð	í EYDI	uppblástur	litir	nei	
RA-301.006	Heiði V	439669,4947	378557,4103	ekki sést til fomalfeir	hætta		1906-7 skv. heimildamanni Þorsteini Oddssyni	1906-7				elstu visbendingar um byggð	í BYGGÐ				
RA-302.001	Geldingalækur	438369,7146	376421,5502	sést til	hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1800	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-302.003	Vestari- Geldingalækur	438084,907	376424,5087	hleðslur standa grónar	hætta		20. öld Rangvellingabók, Sunnenskar byggðir V	1800	1943			elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei	
RA-302.004	Eystri-Geldingalækur	438403,0474	376461,7862	sést til	engin hætta		20. öld Rangvellingabók, Sunnenskar byggðir V	1803	1954			elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei	
RA-302.019		438010,3521	376324,9049	sést til	hætta		20. öld Sunnenskar byggðir V (munnmælasaga)	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	já
RA-302.073	Staður/Lyngstaður	436415,7054	374595,7438	ekki sést til fomalfeir	stórhætta		20. öld Ornefnaskrá	óþekkt	óþekkt					í EYDI	uppblástur	litir	nei
RA-302.094	Hjáleiguvað	436045,1004	374389,8302	ekki sést til fomalfeir	engin hætta		20. öld Ornefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-302.103	Staðarkot	437021,8092	374979,3663	ekki sést til fomalfeir	engin hætta		1703 Mannatal	fyrir 1703	1789		elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-303.001	Gunnarsholt	440695,1178	374036,9764	sést til	hætta	1000-1200_Forn sýlgja úr kopar. Fjæðraspjótsoddur, 1600-1700. Brauðstill úr eirblendingi	13.-14. öld Landnáma	fyrir 1200	1836	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-303.003	Gunnarsholt	441335,7378	373933,8224	ekki sést til fomalfeir	hætta		20. öld Sunnenskar byggðir V, Rangvellingabók o.fl.	1839	1854				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	uppblástur	litir	nei
RA-303.004	Gunnarsholt/Akraholt	441622,1234	373694,9705	ekki sést til fomalfeir	hætta		20. öld Sunnenskar byggðir V, Rangvellingabók o.fl.	1854	1925				elstu visbendingar um byggð	í EYDI	uppblástur	litir	nei
RA-303.040	Húsadalur	0	0	engin hætta	engin hætta		20. öld Vigfús Guðmundsson 1953	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-303.062	Torta	441048,3661	374492,3925	ekki sést til fomalfeir	engin hætta		20. öld Ornefnaskrá	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litir	nei
RA-303.072	Gunnarholtshjáleiga vestari	440529,4403	374335,3933	ekki sést til fomalfeir	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	1829			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-303.079	Hátún	439758,645	375316,244	ekki sést til fomalfeir	engin hætta		1898 Brynjúlfur Jónsson	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-303.080	Grákkollstaðir	435543,9257	373959,8574	sést til	stórhætta	ekki aldursgreinanlegt	1398 Kaupbréf Gunnarsholts	fyrir 1398	um 1640?		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar gripa, tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing
RA-303b:001	Grafarbakki	436191,0544	371512,3656	sést til		900-1300?, Stál og tinna, Kvarnarsteinsbrot 900-1100?	1598 Skrá um jarðir Skálholts	fyrir 1589	1788	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-303b:002	Hellisnes	436920,6275	371452,2089	sést til	stórhætta		20. öld örnefnalýsing	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-303b:018	Ketilshúshagi	436845,2837	371449,0531	ekki sést til fornleifar	hætta	ekki aldursgreinanlegt	20. öld Þykkýskinnna hin síðari	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-304:001	Brekkur	442144,5995	373742,1097	hleðslur signar	hætta	1100-?, Jarðfundin flatskeifa, fjórboruð	1398 Kaupbréf Gunnarsholts	fyrir 1398	1876		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-304:003	Skrafsgerði	441992,5311	373742,8987	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrir 1711	1690		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei	
RA-304:004	Hrafnabjörg/Brekkur	442173,3958	372859,6794	ekki sést til fornleifar	hætta		20. öld Vigfús Guðmundsson 1953	1896	1924		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	litlir	nei
RA-304:006		444916,9377	376684,2675	ekki sést til fornleifar	hætta		20. öld Vigfús Guðmundsson 1953	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-304:015	Austurbrekka	442232,9608	373697,9291	ekki sést til fornleifar	hætta		1990-1993 Örnefnakort Ingólfs Einarssonar	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-305:001	Kornbrekka/Kornbrekkur/Fornibær	441487,0172	374048,0216	ekki sést til fornleifar	engin hætta		1332 Máldagi	fyrir 1332	óþekkt		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-305:002	Kornbrekka/Kornbrekkur/Kotbrekka	441750,129	373870,9043	sést til	stórhætta		20. öld Vigfús Guðmundsson 1953	óþekkt	1882		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-306:001	Ketilshúshagi	438127,9043	371454,9702	ekki sést til fornleifar	engin hætta	ekki aldursgreinanlegt	1492 Dómur	fyrir 1492	1888		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-306:008		437948,8147	371417,89	ekki sést til fornleifar	hætta	ekki aldursgreinanlegt	20. öld Þykkýskinnna hin síðari	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-306:009		438255,121	371494,22	ekki sést til fornleifar	stórhætta		20. öld Þykkýskinnna hin síðar	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-306:010		438401,4695	371363,8475	ekki sést til fornleifar	hætta		20. öld Þykkýskinnna hin síðari	1828?	1840?			elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei	
RA-306:015		438791,2063	372096,5763	hleðslur útlattar	engin hætta		20. öld Þykkýskinnna hin síðar	óþekkt	óþekkt				í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei	
RA-307:001	Helluvað	431775,1552	371459,3094	sést til	hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-307b:001	Gröf	435242,5503	370695,2201	sést til	engin hætta	ekki aldursgreinanlegt	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1799	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-308:001	Gaddstaðir/Gömlu Gaddastaðir	431283,4478	370799,3603	sést til	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270	1896	elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-308:002	Gaddstaðir	431088,9739	371150,8335	ekki sést til fornleifar	hætta	ekki aldursgreinanlegt	20. öld Sunnlenskar byggðir V, örnefnaskrá	1896	1957			elstu visbendingar um byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei	
RA-308:014	Litli Oddi	431777,522	368849,493	ekki sést til fornleifar	hætta	900-1100?_Pottbrot og grýtbrot úr tálgesteini	13.-14. öld Landnáma	óþekkt	óþekkt	elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði á skeiðinu	enn í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	miklir	nei
RA-309:001	Varmadalur/Varmidalur	433769,4005	369146,332	ekki sést til fornleifar	hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-310:001	Selalækur	431067,4752	367481,075	sést til	hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-311:001	Oddi	431598,2352	364404,2057	ekki sést til fornleifar	hætta		1270 máldagi Oddakirkju	fyrir 1270		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-311:028	Núningar	430224,6891	364711,6954	sést til	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	óþekkt	óþekkt		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	uppblástur	litlir	nei
RA-311:029	Kampastaðir	428361,2108	364852,5213	hleðslur signar	stórhætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	óþekkt	óþekkt					í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-311:030	Dvergasteinn/Valdahljáleiga	431524,8637	364660,0197	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	Fyrri hluti 17. al	Fyrri hluta 18.		elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	í EYDI	uppblástur	litlir	nei
RA-311:031	Jónshjáleiga (Tröð)	431514,0158	364407,1642	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrri hluti 17. al	óþekkt		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-311:064	Jónshjáleiga (Tröð)	431575,9476	364357,0664	ekki sést til fornleifar	stórhætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	fyrri hluti 17. al	óþekkt		elstu visbendingar um byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-312:001	Kumbli/Kumli	431784,4252	364519,1938	ekki sést til fornleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	1650	1928		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	miklir	nei
RA-313:001	Vindás	431607,1108	364602,0326	sést til	hætta		1583 máldagi	fyrir 1583			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-314:001	Strympa/Bakrangur	431557,9992	364379,9457	sést til	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1757 Kirkjubók Odda	fyrir 1757	1872		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei
RA-315:001	For	431505,9291	364403,4167	sést til	hætta		1761 Kirkjubók Odda	fyrir 1757	1888		elstu visbendingar um byggð	í byggð	í byggð	í EYDI	óþekkt/aðrar ás	litlir	nei

Samtala	Sérheiti	Austur	Norður	Ástand	Hættumat	Visbendingar gripa, tímabil	Elstu heimildir	Fyrst í byggð	Fer í eyði	900-1300	1300-1650	1650-1800	1800-1900	Staða byggðar um árið 2000	Meginorsök ey	Rannsóknar- möguleikar	Fríðlýsing
RA-316.001	Lángekra	431372,5981	364094,9408	ekki sést til fomleifar	hætta		1711 Jarðabók Árna og Páls	um 1650				elstu visbendingar um byggð	í byggð	í BYGGÐ			
RA-317.001	Kragi	431530,7807	364054,7049	ekki sést til fomleifar	hætta	ekki aldursgreinanlegt	1711 Jarðabók Árna og Páls	1640-1650	1947			elstu visbendingar um byggð	í byggð	í EYÐI	óþekkt/aðrar ás	littir	nei
RA-662.002	Tjaldastaðir	0	0	ekki sést til fomleifar	engin hætta		13. öld borsteins þáttur í galdstæðings	óþekkt	1390	elstu visbendingar um byggð	í byggð	leggst í eyði	enn í eyði	í EYÐI	hraun	littir	nei